KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Valéria Betáková, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, Ivan Masár, Ján Matejčík, Ján Oravec, Konštantín Palkovič, Jozef Ružička, Ján Sabol, Elena Smiešková, Milan Urbančok

REDAKCIA

884 16 Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 10 — ČÍSLO 7

OBSAH

BAGIN, A.: Ivan Krasko (1876—1958) 225
ZAMBOR, J.: Krasko a reč . . 228
SABOL, J.: Slovo a veta v poézii Ivana Krasku 231
ORAVEC, J.: Záporový genitív (dokončenie) 236
KRÁĽ, Á.: Znelostná asimilácia v prevzatých slovách I . . . 241
SEKVENT, K.: O skloňovaní mien typu *Valéry Giscard d'Estaing* 244

Rozličnosti

Prídavné mená s príponou *-álny* a *-árny*. K. Palkovič . . 247

Správy a posudky

Život a dielo Jonáša Záborského L. Bartko. 250
Priveľa neopravených chýb. V. Mikula. 252

Spytovali ste sa

Drezér a drezérka. J. Jacko 254
Ladislava. M. Považaj . . 255

Napísali ste nám

Viacerých, ale nie desatorých. A. Chmelík. 256

KULTÚRA SLOVA

ROČNÍK 10 — 1976 — ČÍSLO 7

Ivan Krasko

(1876—1958)

Jedným z najpríznačnejších pomenovaní v lyrike Ivana Krasku je slovo „pieseň". Nadobúda v jeho básňach početné významy: raz vyjadruje básnikovu ľudovú orientáciu, inokedy úsilie o hudobnosť výrazu alebo podáva žánrovú charakteristiku skladby. Kraskova „pieseň" vyrastá z rovnakých zdrojov ako pieseň štúrovcov. No autor sa neuspokojuje s jej prvotnou podobou; berie ju do rúk preto, aby ju pretvoril. A robí to tak, že ju využíva na vyslovenie vnútorného sveta moderného človeka. Preto je jeho pieseň pochmúrnejšia; sám autor priznáva, že mu „trpko zneje". To, čo stratila na jase, prirodzenosti a prostote pod tlakom krutého času, to sa jej pokúša básnik vrátiť zameraním na hudobnosť. Krasko poukázal skvelým spôsobom na eufonické možnosti slovenčiny, rozohral a rozospieval básnický jazyk, hoci výsledkom jeho úsilia bola pieseň v molovej tónine smútku. Hudba prenikla v jeho veršoch až do básnického obrazu.

Báseň Hviezdoslavovi nás presviedča, že Krasko nevychádzal len z ľudového — a štúrovského — modelu lyriky, ale dobre ovládal aj poetiku predchádzajúcej básnickej generácie. Zámerne sa však od nej odklonil; nepokladal za možné opakovať v nových podmienkach Hviezdoslavov tribúnsky postoj a videl príležitosť modernej poézie skôr v osobnej spovedi tvorcu, ktorá by sa vyznačovala absolútnou úprimnosťou a otvorenosťou. Týmto spôsobom chcel prekonávať úskalia vlastnej samoty a stať sa básnikom kolektívu. V každej básni zostupoval „medzi ľudí" tým, že im otváral svoje srdce : *A ja predsa neviem zmúdrieť, / všade kúsok srdca nechám. / Mám ho ešte plno v hrudi, / poďte, berte, čekám, čekám* (Vždy si myslím).

Ivan Krasko sa stal básnikom aj vďaka tomu, že dôverne poznal všetky poetiky, s akými sa mohol v predchádzajúcej slovenskej poézii stretnúť. Tvorivo si z nich osvojil to, čo potreboval, a vedome sa pustil vlastnou cestou.

Tento proces zvládnutia a prekonania tradície najlepšie zachytáva programová báseň Poetika starej lyriky (slovo „stará" tu znamená skôr dobrá, hodnotná). Vyslovil sa v nej za mnohotvárnosť poézie, ktorá má byť raz veselá „jako chasník pri tanci" a dávať ľuďom útechu, inokedy smutná „jako chorál kresťana", v prípade potreby má zaznieť poplašným zvonom a burcovať utláčaných. Avšak najvyššou požiadavkou, ktorú tu Krasko adresuje básnikovi, je nevyhnutnosť osobnej záruky za dielo : *no nikdy nepíš to, čo necítiš, / čo v tvojom srdci zrod svoj nemalo; // obchádzaj krasomluvu ako mor / a vyhoď z textu slovo jalové; // nech hudbou zneje každý malý verš, / obrazom blýska každé slovíčko — // a nezabúdaj, náznak tajomna / že tisícimi tónmi znie // a v každej duši zobúdza jej pieseň stajenú . . .*

Sotva mohol autor v sústredenejšej podobe predstaviť svoj ideál poézie. Naznačil, že lyrike hodnej toho mena pôjde vždy o jednotu tvorcu a diela, hudby a obrazu; len takto utvorená báseň nájde ohlas u čitateľa. O tento ideál sa opiera i Kraskovo výrazné novátorstvo. A je to novátorstvo naozaj mnohostranné. Stanislav Šmatlák, autor monografie o Kraskovi, upozorňuje na závažnú úlohu personifikácií a prirovnaní; z ich zložitej súhry vyrastá Kraskova symbolika. Možno ďalej pripomenúť premyslené využívanie metonymie (Otcova roľa), početných opakovacích figúr, originálne rýmové riešenia, akustické rady i viacero ďalších básnických prostriedkov.

Podobná premyslenosť je príznačná pre autorovu prácu so slovnými druhmi. Ivan Krasko objavil pre modernú slovenskú poéziu básnickú hodnotu prídavného mena a príslovky; nie ich hromadením, ale ich funkčným začlenením a uplatnením v texte. Pomáhali mu vyjadrovať jemné odtiene psychických stavov a prírodných nálad. Možno sa spýtať, prečo nemá v jeho veršoch také výrazné miesto podstatné meno a sloveso. Odpoveď znova súvisí s významovým ladením jeho tvorby. Autor situoval lyrický subjekt svojich básní spravidla do konštantného priestoru; na jeho umelecké oživenie mu postačovalo niekoľko štandardných reálií. Na druhej strane citlivo vnímal znehybnenie a umŕtvenie diania v takto vymedzenom prostredí; mohol sa preto do značnej miery vzdať dynamickej zložky jazyka, ktorú reprezentuje sloveso. S významovou neurčitosťou výpovede korešponduje zasa náznaková prítomnosť lyrického subjektu a jeho partnerov v básni, dosahovaná prostredníctvom neurčitých zámen. V celkovej sémantickej zastretosti Kraskovej poézie treba hľadať i vysvetlenie toho, že autor sa často uchyľuje k básnickej otázke, pričom sprievodné zvolania nie sú odpo-

veďami, ale skôr výrazom naliehavej túžby prekonať vnútornú krízu a neistotu. Pravda, táto charakteristika neplatí pre záverečné básne Veršov. Tu píše Krasko čísla bojovnej lyriky, kde sa naplno rozoznieva aj sloveso (Život, Otrok, Otcova roľa, Baníci).

Mnohorozmernosť je charakteristická aj pre druhové vyhranenie Kraskovej poézie. On sám chce byť a je predovšetkým lyrikom, dokonca — so Šmatlákom povedané — „prvým výlučným lyrikom v slovenskej poézii. A predsa v jeho lyrike nachádzame nielen momenty epickosti, ale i dramatickosti. Týmto druhovým synkretizmom je Kraskova poézia príbuzná poézii nášho romantizmu, pravda, konkrétna podoba tohto javu je u Krasku celkom odlišná". Preto náš básnik mal tak rád útvar balady; preto aj jeho najosobnejšie výpovede nesú pečať neľútostných vnútorných zápasov a drám. Druhový synkretizmus tiež vlastne súvisí so snahou podať v maximálnej skratke svedectvo o mnohotvárnosti reality.

U nijakého slovenského básnika nemožno pozorovať také presné narábanie so slovom ako práve u Ivana Krasku. Jeho pomenovanie je významovo zaťažené až po samú hranicu možností a vstupuje do mnohonásobných vzťahov: má svoju platnosť vo významovom, obrazovom i zvukovom pláne básne. Preto Krasko nepotreboval pre báseň nikdy veľa slov, pre zbierku veľa veršov; a na to, aby sa celý uskutočnil v tvorbe, mu postačili dve útle knižky. Táto poézia je dokonalým príkladom úspornosti výrazu.

Podľa výskumov Mikuláša Bakoša Krasko posunul vývin i v oblasti básnického rytmu. Od prísneho sylabotonického verša Hviezdoslavovej generácie prechádza k voľnejšiemu daktylskotrochejskému a niektorými básňami otvára dvere voľnému veršu medzivojnovej a súčasnej poézie.

Náš príspevok chcel ukázať, že Krasko je v mnohých ohľadoch „otcom modernej slovenskej lyriky". Svedčí o tom jeho chápanie básnikovho poslania, úsilia ľudsky sa odovzdať básňou; potvrdzuje to jeho jazykové a veršové novátorstvo. Niet vari oblasti poézie, v ktorej by nebol priniesol niečo nového. Kraskovo dielo predstavuje jednu z najmocnejších vývinových iniciatív v relatívne nedlhých dejinách slovenskej literatúry a jeho podnety dodnes nie sú vyčerpané.

Nedávno, pri zamyslení nad Hviezdoslavom, vyjadril Milan Rúfus zástoj obidvoch autorov v histórii našej poézii slovami : „... on (Hviezdoslav) musel udrieť prútom svojho génia po takmer suchej zemi, aby sa vytvorila skutočná rieka básnickej reči, po ktorej k nám na svojej kraskovsky vzdušnej plachetnici konečne prišla Poézia".

ALBÍN BAGIN

Krasko a reč

JÁN ZAMBOR

Ivan Krasko prichádza do slovenskej poézie po tvorcovi nášho básnického jazyka Pavlovi Országovi Hviezdoslavovi. Hovorí v značnej miere jeho rečou i rečou básnikov slovenského romantizmu, jazykovo sa hľadá, až napokon nad týmto jazykovým východiskom prevládne jeho vlastný spôsob. Dostať sa až sem nebolo také jednoduché.

Kraskova básnická reč má svoje korene v autorovom detstve. V gemerskom nárečí a tradíciách. Už od raného veku sa Krasko oboznamuje aj s češtinou. Dokladá to báseň Vesper dominicae i slová z jedného básnikovho listu: „Každý deň spievala moja matka svojím jemným, mäkkým hlasom v reči kralickej z Tranovského kancionála smutné evanjelické piesne a ja som poslúch(a)l učupený v posteli." V kruhu rodiny sa stretáva so starou češtinou sakrálnych kníh a cez beletristické a poučné publikácie českej ľudovej edície Matice lidu aj s češtinou druhej polovice 19. storočia. K starej češtine sakrálnych textov prechovával Krasko veľkú úctu — stotožňoval ju so starou slovenčinou. Táto úcta bola už preexponovaná.

Ďalší krok v poznávaní slovenčiny a češtiny spravil Krasko počas svojich štúdií na maďarskom gymnáziu v Rimavskej Sobote. V tých rokoch navštevoval príbuzných v rodisku štúrovského básnika Jána Bottu vo Vyšnom Skalníku a odtiaľ si do Rimavskej Soboty prinášal z Bottovej knižnice rozličné knihy a časopisy. Na gymnáziu ich, pravda, mohol čítať len tajne. O národnostnej situácii na tejto škole básnik neskôr napísal: „Je veru dosť, že aspoň časť generácie tejto doby vytrvala pri svojom národe, že sa neodcudzila. V mojej kvinte boli sme tiež už iba dvaja s takou výchovou, že sme aj svojich spolužiakov slovenského pôvodu mohli prebúdzať k národnému povedomiu. Žiaľ, v kvinte iba jeden držal pevne s nami" (Krasko, 1948, s. 355).

V rokoch 1900 až 1914 žil Krasko v Čechách, najprv v Prahe, potom v Klobukoch a Slanom neďaleko českého hlavného mesta. O problematike jazyka sa viac ráz vyslovil na schôdzkach členov spolku Detvan v Prahe. Diskutoval o otázkach jazykovej kultúry, čistoty, správnej výslovnosti, o štylizovaní a pod. Vážne slovo povedal aj o jazykovom aspekte problému československej vzájomnosti. V prerozprávaní člena Detvana Gullera sa nám zachoval Kraskov sugestívny a myšlienkovo prenikavý príspevok o slovenčine: „Nám je naša materčina sladká, my máme svoju slovenčinu radi, lebo už od kolísky nás ľúbe jej zvuky sprevádzali a sprevádzať budú až do hrobu. Preto sa od nej nemôžeme odtrhnúť.

Ale my chceme byť aj kultúrnym národom. Naša slovenská, špe-

ciálne slovenská kultúra, je slabá, my vlastne nemáme svojej kultúry v širšom zmysle. My ani svoju kultúru nemôžeme rozvinúť pod maďarskými bajonetmi. Čo sa týka reči, nám sa zdá naša slovenčina ľúbozvučnejšia češtiny. Ale čo sa týka kultúry, tu rozhodne máme prijať češtinu, resp. českú kultúru, ktorá je bez odporu pekná, vyvinutá, ktorá stojí na výši doby" (Turčány, 1964, s. 610). Z týchto slov vidno, že Kraskom propagovaný príklon k českej kultúre, zasahujúci aj oblasť jazyka, mal svoje odôvodnenie; vyplynul z poznania vtedajšej slovenskej kultúrnej situácie a kultúrnych potrieb. Tieto postuláty Krasko tvorivo uskutočnil vo svojej poézii.

V Čechách vznikla v podstate všetka Kraskova poézia. Je preto celkom prirodzené, že Krasko vo svojej básnickej reči prijal isté podnety z českého básnického jazyka. Tvorivý kontaktový vzťah možno identifikovať, resp. predpokladať ku Karlovi Hlaváčkovi, Antonínovi Sovovi, Otokarovi Březinovi, Petrovi Bezručovi, Karlovi Tomanovi, zo starších ku Karlovi Hynkovi Máchovi a iným. Medzi Kraskom a Hlaváčkom nachádzame napríklad podobnosť v obrazoch nočných scenérií, v záporných epitetách, v niektorých opakovacích postupoch. Z bohatej Sovovej tvorby má Krasko najbližšie k poézii piesní a lyrických skratiek. Princíp piesňovosti a výrazovej ekonómie približuje Krasku aj Tomanovi. S Březinom a súčasne s Máchom Krasku spája napríklad používanie časového oxymora typu „v požiaroch dávno Ti z duše vyhaslých túh". Krasko v obdobnej významovej funkcii ako Bezruč v niektorých svojich básňach (najmä v Baníkoch) uplatnil daktyl, no celkove je pre jeho daktyl charakteristická oveľa menšia miera napätia medzi metrom a rytmom.

Kraskov prínos v oblasti slovenskej básnickej reči neoddeliteľne súvisí s tým, že je tvorcom nášho básnickeho symbolizmu. Mnohé jeho básne sugerujú istú atmosféru už svojím zvukovým ustrojením. Krasko neprichádza s lexikálnou mnohotvárnosťou, extenzitou ako Hviezdoslav, ale s intenzitou. Slovo sa uňho „zvýznamňuje", nadobúda charakter symbolu, čím vzniká možnosť viacerých sémantických interpretácií. Krasko zdôraznil estetickú stránku básne a zjemnil jej tvárne prvky. „Výrazové prostriedky symbolizmu" uňho majú aj „úlohu zdiskrétňovať, sordínou zmierovať ostrosť básnikových spovedí a zovnútorňovať povahu prednesu" (Votruba, 1950, s. 150).

Kraskovu básnickú lexiku tvoria slová viacerých štylistických vrstiev. Popri hlavnej, spisovnej vrstve slov nachádzame uňho lexikálne prvky prevzaté z jeho rodného prostredia (napríklad: *švihár, sňah, ko mne, túreň*), ojedinelé latinizmy (*Nox et solitudo, dolores inferni, perennius aere* a i.) a viaceré čechizmy. Krasko používa dosť často české slová (*zrovna, žhavý, rudý, stín* a pod.) i české slovotvorné postupy. Prídavné mená často utvára českou príponou *-lý: stuhlý, vyhaslý, sprahlý,*

zarastlý, kleslý, skrehlý a pod. Na problém čechizmov v Kraskovej poézii narazil pri redigovaní rukopisu zbierky Nox et solitudo Svetozár Hurban Vajanský. Krasko jeho pripomienky okrem jednotlivostí rešpektoval (porov. korešpondenciu medzi Vajanským a Kraskom o tejto veci). Použitie českých slov v texte vyplynulo najmä z vtedajšej lexikálnej neustálenosti spisovnej slovenčiny, no vo viacerých prípadoch možno vybadať ich osobitnú funkčnosť. Krasko preberal české slová jednak z evanjelických sakrálnych kníh, jednak z vtedajšej češtiny. Slová z prvého zdroja poukazujú na Kraskovu hlbokú spätosť s istou kultúrou, s istým morálnym kódexom a pod. S funkčným využitím slov z druhého zdroja sa stretneme napríklad v básni Šesť hodín je...; dvom českým slovám vo verši „domov delník pospiecha" môžeme priznať funkciu jazykovými prostriedkami naznačiť prostredie Čiech.

Pre Krasku podobne ako pre Hviezdoslava je charakteristické skracovanie slov: *preds', čis', kýs', preč', nemôž', túžb'* a pod. Tieto lexikálne prostriedky posilňujú knižnosť básnikovho výrazu. Rovnako knižne vyznievajú aj Kraskove biblizmy. Krasko hlboko siaha do zásobárne biblických obrazov a v jeho tvorbe nájdeme veľa alúzií na biblické príbehy. Stretávame sa v nej s pomenovaniami z rozličných kresťanských i nekresťanských náboženstiev a kultov. Používanie týchto jazykových prvkov s rozmerom tajomnosti súviselo aj s Kraskovou symbolistickou poetikou.

Krasko uplatňoval na slovo tie najnáročnejšie kritériá. Na chválu Kraskovej poézii slúži to, že pri jeho básni nemáme pocit jediného zbytočného slova a všetko je v nej uložené akoby odjakživa a navždy. V básni Kritika (Z rečí v nížinách) povýšil básnické slovo na úroveň slova biblického textu a určil pomer medzi slovom a mlčaním. Krasko je básnik úcty k slovu, bázne pred ním, etiky, autentickosti slova. Tým jeho slovo stojí u nás na začiatku, žije v prítomnosti a bude trvať v budúcnosti.

Ladožská 10
Košice

LITERATÚRA

Kópia listu Ivana Krasku Státnímu nakladatelství krásné literatury, hudby a umění v Prahe. Piešťany 20. 10. 1956. Literárna pozostalosť Ivana Krasku. Literárny archív Matice slovenskej v Martine.

Korešpondencia Františka Votrubu (1902—1944). Materiál zozbierali Štefana Votrubová a Alexander Šimkovič, do tlače pripravil a poznámky napísal Alexander Šimkovič. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1961, s. 288—289.

Korešpondencia Svetozára Hurbana Vajanského. II. Výber listov z rokov 1890—1910. Materiál zozbieral, do tlače pripravil a poznámky napísal Pavol Petrus. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1972, s. 296—298.

KRASKO, I.: Pane profesore, číta panslávskou knihu! Příhoda z mládí Ivana Kraska. Škola a svět, 16. 2. 1948, č. 44, s. 355.
TURČÁNY, V.: Krasko v Detvane. Slovenská literatúra, *11*, 1964, č. 6, s. 607—620.
VOTRUBA, F.: Literárne štúdie. Texty z rokov 1909—1922. Sväzok druhý, 1. vyd. Bratislava, Slovenský spisovateľ, 168 s.

Slovo a veta v poézii Ivana Krasku

JÁN SABOL

Básnik Ivan Krasko je z rodu tých, ktorí hovorili málo, ale o ktorých sa písalo veľa. A tak každý autor, stojaci pred majestátom jeho poézie a v množstve literatúry o nej, môže zákonite naraziť na úskalie opakovania; nech je však literárnemu vedcovi či jazykovedcovi odpustené: opakovanie je v tomto prípade pripomenutím toho, čo cítime pri vnímaní Kraskovej poézie všeobecne — že je originálna, že je zvnútornená, obrazná, ale aj so sociálnym nábojom, hudobná a inovačná — že je to jednoducho p o é z i a.

Hlásili a hlásia sa k nemu mnohí, vlastne všetci. J. Kostra to povedal za seba aj iných: *V štafete bežal a posolstvo oddal. / Posolstvo dobré z temnej noci ránu. / Jak riava verná morénou sa hlodal a zanechal nám báseň dopísanú.*

Na úvahu o poézii I. Krasku sme si vybrali skúmanie protikladu slova a vety, dvoch základných jazykových jednotiek, z ktorých prvá (ak ide o plnovýznamové slovo) v poézii viac pripomína sémantické pásmo textu (sprostredkúva viac vzťah jazyka a skutočnosti) a druhá zvyčajne viac pracuje v mene komunikácie, spätia expedienta a percipienta.

Kde sú žriedla Kraskovho básnického obrazu a výrazu? Možno je to vietor, vanúci v rytmických náporoch, odrážajúci echo skutočnosti (Od juhu dnes *vietor* veje, / *vietor* bystrý, *vietor* smelý. / Och, keby sme s tým vetríkom / spolu v diaľku zaleteli! // Letel by som v rodné kraje, / sloboda kde vraždená je / ... vyzval by som rodných bratov: / Žiť, mrieť so slobodou svatou! — 1956, s. 31; prívalový *vietor* / háje rozšumieva — / a mňa skormucuje, / dumou zaťažuje / to, čo tlačí teba, / tichý národ môj — s. 32; Celú noc narieka / bolesťou človeka / strápená *Meluzína* — s. 105; Okolo v šír a diaľ stelie sa step holá, nahá ... / Na stĺpoch stojíme, potulné *vetrisko* telo nám šľahá — s. 108; Ó, či si počula, more jak chorál môj rvalo, / *vietor* jak vo sťažňoch plakal mojím bôľom! / Ó, či si počula? — Plakal mojím bôľom! — s. 117);

možno rytmické šumenie dažďa, vyvolávajúce trúchlivú, clivú náladu („Zotmilo sa, *prší, prší* ... / Po stromoch, hneď na návrší / *dážď ševelí, dážď ševelí* — s. 60; Chladný *dáždik prší, prší.* / Po doline, po návrší / zziabla jeseň žltosť znáša, / rozsieva ju z pôl rubáša — s. 75; *Prší, prší jednotvárne* ... / Jak to líce zeme starne, / vädne, bledne mladou ženou, / oklamanou, opustenou! // *Prší, prší* ... Až prestane, / mrazom skvitnú pusté stráne: / nič si, nič nevyberiete —— / Tak je smutno, clivo v svete! — s. 79); možno luna, bledým svitom presvetľujúca noc (Hľa, *luna* bledá / tíško si sedá / za čiernu horu zvečera ... // Pri pustej ceste / belie sa ešte / pomedzi stromy starý dom. / Dnes ako vloni, či ešte kloní / hlavičku smutne pani v ňom? ... — s. 80; a *luna,* spoza hôľ ustrašená vyšlá, / po vodách zarastlých močiarov bojácne sa triasla, / keď tá, ktorú hľadal som, konečne váhavo prišla — s. 115; Dnes zore nad obzorom jaksi rýchle zhasli / Snáď vyjde *mesiac* bledý, obveselí ... / Len čo sme si to vtedy rieknuť chceli, / keď sa nám hlasy príliš trpko triasli?! — s. 120); možno topoľ, „vyschlý, bojácny a holý" (Ja stojím stĺpom / vo stíne dlhom / osamelého *topoľa* — s. 80; Hej, *topole,* tie *topole* vysoké! / Okolo nich šíre pole — — / Čnejú k nebu veľké, čierne / — zrovna jako čiesi bôle — / topole. // Hej, tie hrdé, vysočizné *topole!* / Ako vzhľad ich duch môj zmizne ... / Hore ... ? Dolu ... ? Do nirvány ... ? / — Ako havran ošarpaný / do noci ... — s. 90); určite je to vnútro básnika, hľadajúceho lásku a spravodlivosť sveta (Dnes tichý som a chabý, jaksi bez nádeje. / Tak náhle spomnel som si na ďaleký domov, / tak náhle spomnel som si na stesk plachých očú. / Snáď preto tichý som a jaksi bez nádeje — s. 113; Och, trpkosť, ktorá v nemých srdciach páli, / kde vzali sme, a kam ju dať?! / Tak ostro iskrí inovať! — — — s. 120; Som ten, ktorému v uši znela pieseň matky-otrokyne. / Tá pieseň z mojej duše nikdy, nikdy nevyhynie. / Tak smutno znela, divým bojazlivým bôľom / sa tíško niesla naším úhorovým poľom, / až chytila sa v detskej trasúcej sa duši — s. 123; nehromadím hluché slová; / nech kto jak chce o nich húta, / na každom je krv prischnutá, / srdca môjho krv prischnutá ... ! — s. 134); celkom isto je to osud básnikovho národa, jeho krutá minulosť i tamtá prítomnosť, výzva k činu za oslobodenie z poroby (No keď kati ľudu / besnotami zhudú, / zanôťme im, bratia, / novú pieseň ľudu! — s. 29; a ešte pozdejšie, keď som chlieb mohol jesť národov rôznych: / vždy som len to badal, že sme my otroci, otroci krotkí — s. 56; ... Počujem i vidím, lebo z tej som ja, / z poddaných potom kropenej zeme — / vo mne sa stelesnil každý bôľ, každý ston / ku hrude viazaných robotných predkov — s. 57; ... Po noci tisíc liet vykroč z tmy na svetlo — / nech mizne otroctvo, nech žije sloboda! / Počuješ, Národe? Nech žije sloboda! — s. 61; Som ten, čo čaká na ston poplašného zvona, / bo ťažko zhynúť otrokovi, pokiaľ pomstu nevykoná — s. 123).

Básnik má teda svoje obrazové i výrazové dominanty; napája sa nimi a cez ne na vonkajší svet, ale vstupuje aj do svojho vnútra. Pohyb od objektu k subjektu a naopak je uňho plynulý, často sa prírodný záber pretvára na dojem a pocit sa prevteľuje do vonkajšieho sveta. V Kraskovej poézii „dochádza k nápadnej simultánnosti javov prírody a vnútorných zážitkov lyrického hrdinu" (Šmatlák, 1960, s. 225). Premietanie sa prírodnej sféry do vnútra človeka a naopak vychádza zo sémantického pozadia výrazových konštánt tejto poézie. Náladu, pocit, dojem vyvoláva skôr príznak než holá substancia; tu je prameň zámerného využívania adjektiválií a adverbií. Všimnime si sled týchto prvkov v básni Hľa, luna bledá a Na cmiteri: *bledá, tíško, čiernu, zvečera, dnes, vloni, v tichú, dlhom, osamelého, dnes, vloni, niekde, pustej, starý, dnes, vloni, smutne; šedým, dávnom, opozdené, smútiacich, starých, bôľny, zúfajúce, zas, zdola, čísi, úpny, z čiernej.* Je to súbor výrazov pripomínajúcich noc, neurčitosť, vnútorný poryv, smútok, osamenie; je to disonantné ladenie ako odraz ťaživej vonkajšej skutočnosti (tu kdesi treba hľadať presilu výrazov so záporovou predponou v interpretovanej poézii). Básnik chce byť sám, ale — paradoxne, lebo protiklady sú jedným zo základných princípov jeho poézie — cez svoje vnútro vyslovuje aj pocity iných, vyjadruje bolesť človeka, ale i vieru v jeho šťastnejšiu budúcnosť. Výstižne tento rozmer jeho veršov vyhmatal S. Šmatlák: „Zdá sa, že tento básnik, čím viac je sám alebo chce byť sám, tým viac je v množstve, tým hromadnejšie pocity skúsuje, tým viac sa vlieva do prúdu ľudskosti. No treba povedať podľa pravdy, že do prúdu trpiacej ľudskosti." (ibid., s. 176)

S protikladom adjektíva (príznakom substantíva) a adverbia (príznakom slovesa) básnik pracuje veľmi precízne; v prípadoch, keď by homonymná grafická podoba výrazov z obidvoch uvedených skupín nebola pre čitateľa jednoznačná (čím by sa mohlo čiastočne posúvať aj sémantické vyznenie verša), naznačuje rozdiel medzi nimi aj proti pravopisnému pravidlu: za vytia, hvizdu, burácania víchra, / keď tisíc žriedel *búrné* nebe rodí (s. 34); Veselého nečuť tónu, / samé *žiaľné* plačú, stonú (s. 35); Veselého nečuť tónu, / samé *bôľné* plačú, stonú (s. 36); Hľa, lístok nečakaný nikdy. Drahý / mi býval kedys'. *Známé* ťahy / vpísané dodnes niekde v mojej hrudi (s. 82 — tu ide o odstránenie homonymity medzi tvarom prídavného mena a slovesa); ktos' príliš úbohý o pomoc volá, / do tvári hádže nám spomienky *hriešné* (s. 97); Ženy nás klamali i *múdré* i *hlúpé* spôsobom tvrdým (s. 108); Je *márné* hľadať k vašim srdciam dverí (s. 128). V predposlednom príklade by v dnešnom systéme slovenčiny už homonymita nehrozila (príslušné adverbiá sa tvoria formantom *-o: múdro, hlúpo*). Táto jemná práca s výrazom má svoje východisko aj vyznenie v kontraste slova a vety; slovo vchádza do vetnej štruktúry voľnejšie, často v príznako-

vom slovoslede, preto jeho „výzor" musí byť v takomto viacrozmernom kontexte jednoznačný. Takto sa dá rozohrávať aj postavenie prídavného mena (vo funkcii postpozitívneho a prepozitívneho prívlastku: preds' náhle päste zdvihnul zlostne / *na nebo sivé, na sivé nebe* — s. 85) s plnou pôvodnou sémantikou.

Slovo pomáha básnikovi skôr nadviazať kontakt s vonkajšou skutočnosťou (charakterizuje ho presná vibrácia významu, hoci sa zavše roztvára aj jeho symbolika), cez vetu sa Krasko viac ponára do svojho vnútra. Obidva jazykové prúdy sa však zlievajú do celostného záberu objektívneho a subjektívneho sveta. Súhra a protihra slova a vety umožňuje básnikovi riešiť dilemu vonkajšej skutočnosti a seba samého, hľadanie miesta vo svete i vzťahu k človeku. Úporná snaha o presný výraz a význam, o napĺňanie sémantického rozmeru a priestoru slova — aj cez jeho symbolické významové posunutie — ponúka možnosť „roztvorenia" vetnej štruktúry. Kraskova veta je predovšetkým subjektívna, expresívna, apelová, lyrická ako celé jeho dielo. Sémantika v nej ustupuje do úzadia, na prvý plán sa prediera zvuk — pauza, melódia, tempo, rytmus, eufonické echo. Do tejto atmosféry vety zapadá aj princíp opakovania; ním sa stupňuje rytmicko-zvukové podložie básne a pritlmuje vetná sémantika. Dotyk so skutočnosťou autor odovzdáva cez seba, cez svoje vnútro.

Tieto tézy sa pokúsime ilustrovať na básni Doma (s. 133):

Ja ďakujem vám, ľudia, veci, všetkým,
  jak z detstva rozpomienkou ostali ste v duši!
I tebe, malá vieska s dobrým rodným domom
  (môj dobrý rodný dom, už v cudzej si mi ruke!),
i tebe, biela túreň s hlaholivým zvonom
  (tak často zvonieval som, všakver, na večiereň!),
i tebe, šumná lipa medosladkej vône
  (ó, starý dobrý známy, jak si ošarpaný!),
i tebe, dumná hudba v hája temnom lone
  (už nezniež bájne, ako kedys' v detské uši!),
a tebe zvlášte, rataj na úhore sivom
  (och, z ťažkej tvojej ruky sladký chlieb som jedal),
i tebe, dlhá tráva s nemým, vážnym kyvom
  (kam podeli sa sny, čo budila si v hlave)?,
a tebe v čiernom rúchu taktiež, stará žnica
  (dnes ešte rád bych počul tvoje prípoviedky),
i tebe, mladé dievča rumenného líca
  (ó, znal som také líca — príliš skoro zbledli!),
i tebe, čerstvý vánok na zvlnenom žite
  (preč' nechladíš už moju rozpálenú hlavu?):
že krášlite to moje krivolaké žitie!

V básni ide o sled „bolestných konfrontácií minulosti s prítomnosťou" (Šmatlák, ibid., s. 205); je návratom do detských čias, spomienkou na domov i vyjadrením lásky k nemu. Rezonuje v nej výrazný protiklad dvoch pásem: „objektívnejšieho", v ktorom ide o zachytenie, zaznamenanie obrázkov z detstva, a „subjektívnejšieho", sekundárneho, komentujúceho. Tieto dve línie sa osamostatňujú aj montážou jazykových jednotiek. Názvy reálií dedinského sveta nahrávajú zážitkovosti výrazu (o štylistickej koncepcii výrazových vlastností pozri Miko, 1973), detailizujú text a sprostredkúvajú dotyk so skutočnosťou: *malá vieska, rodný dom, biela túreň, hlaholivý zvon, šumná lipa, háj, rataj, dlhá tráva, čierne rúcho, stará žnica, mladé dievča, čerstvý vánok, zvlnené žito.* Tieto výrazy sú však vsadené do kontextu apelovosti výrazu, predznamenáva ich „dôverné" sémantické a rytmické okolie *(i tebe, a tebe);* niektoré abstraktnejšie výrazy oslabujú zážitkovosť, zastierajú sémantickú konkrétnosť a určitosť a podporujú subjektívnosť a lyrizáciu (*dobrý* rodný dom, *dumná* hudba, *temné lono, nemý, vážny kyv, rumenné* líce — tu ide o synekdochické posunutie významu), čím umožňujú postupné napojenie tohto textu na druhé významové pásmo básne. Sekundárny sémanticko-rytmický prúd (graficky sa vydeľuje zátvorkami) sa manifestuje predovšetkým zvukovými prostriedkami vety: od prvého plánu sa odlišuje výraznými pauzami, pritlmenou intenzitou hlasu, zmeneným tempom, iným hlasovým registrom; melódia vety má príznakový priebeh, konštrukčné prostriedky vety smerujú k oslabovaniu sémantiky a nahrávajú operatívnosti, subjektívnosti a lyrizácii textu. K tejto charakteristike vety prispievajú aj niektoré lexikálne a gramatické prvky (oslovenie, daktoré častice, citoslovcia, rečnícka otázka a i.). Hoci celá báseň má výrazne expresívno-subjektívne vyznenie, predsa len uvedené dva prúdy sa v nej jednoznačne vydeľujú najmä v kontraste slova a vety.

A tak je v rozoberanej poézii slovo a veta vo vnútornom napätí, ale aj v rovnováhe; cez ne a v nich básnik rieši prienik do vonkajšej skutočnosti, ale aj preciťuje jej odraz vo svojom vnútri; každú z týchto jednotiek prepína na osobitné funkcie, ale dáva im zaznieť aj naraz a súbežne. Sú mu — disonantne aj v súčinnosti — prostriedkom obrazu a vyjadrenia v mene človeka a jeho plnohodnotného života.

Ivan Krasko vydal svedectvo o svojej dobe a jej jazyku, o kráse a statočnosti poézie a múdrosti slova.

Filozofická fakulta UPJŠ,
Grešova 3, Prešov

LITERATÚRA

KRASKO, I.: Lyrické dielo. 1. vyd. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1956. 198 s.

MIKO, F.: Od epiky k lyrike. Štylistické prierezy literatúrou. 1. vyd. Bratislava, Tatran 1973, 293 s.

ŠMATLÁK, S.: Poézia Ivana Krasku. Jej vývin a zavŕšenie. In: Litteraria. 3. Štúdie o lyrike, literárnych vzťahoch a druhoch. Red. O. Čepan. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1960, s. 133—246.

Záporový genitív

(Dokončenie)

JÁN ORAVEC

Lexikálny význam slovesa a neosobnosť vetnej konštrukcie sú základné podmienky výskytu záporového genitívu. Okrem nich existujú ešte ďalšie okolnosti, ktoré ho udržiavajú. Sú to: lexikálny význam predmetového mena, zdôrazňujúce slová alebo časti slova (prípony), frazeologizované (petrifikované) konštrukcie.

1. Lexikálny význam predmetového mena. Záporový genitív umožňujú použiť substantíva, pri ktorých je možné partitívne chápanie, ktoré umožňujú použiť aj partitívny genitív. Sú to:

a) abstraktné podstatné mená: *nedbať choroby, necítiť závisti, neľutovať námahy, nemať roboty, biedy, rozumu, pokoja, obavy, strpenia, chuti, práva, moci, omeškania, trpezlivosti, obdoby, radosti, lásky, zľutovania, ochoty, vlahy . . . ;*

b) látkové a hromadné podstatné mená (materiáliá a kolektíva): *nechcieť kávy (chleba, masla . . .), nemať soli (octu, masti, ovocia; personálu . . .), nevidieť dymu, nepýtať vody (vína, chleba . . .);*

c) singulár ostatných substantív s preneseným významom hromadným alebo množným: *nedostať grajciara, nedať haliera, neodvetiť slova, nepočuť (ani) hláska, nevidieť / nestretnúť človiečika . . . ;*

d) plurál ostatných substantív: *nemať detí (drobných peňazí), šiat, sĺz . . .).*

Do odseku c) patria aj pomenovania miery: *nemal v tvári kvapky krví, nemal stebla zbožia, neprijal kúska chleba.* Možný je tu aj akuzatívny typ *neprijal kúsok chleba,* ale je menej výrazný a menej vhodný.

Keď nejde o kvantitatívne chápanie, aj tieto mená stoja v akuzatíve, a to aj v dielach s hojným výskytom záporového genitívu:

Lepšie deti nemať ako zle vychovať. (príslovie) — *„Ja tvoj chlieb," povedá Lomidrevo, „nepotrebujem."* (Dobšinský).

2. Zdôrazňovacie slová vyvolávajú do života záporový genitív, ak sa nimi zdôrazňuje predmetové meno (nie napr. sloveso). Najvšeobecnejšie zdôrazňovacie slovo je častica *ani.* Okrem neho alebo ešte častejšie spolu s ním sa predmetové meno zdôrazňuje aj slovami *nijaký, žiadny, jeden, jediný, najmenší, najslabší, mizerný, živý . . . : necítiť ani hanby, ani nijakého pokorenia; nedostať ani haliera (žiadnej náhrady . . .), nemať nijakej radosti (žiadnych detí; ani hlavy, ani päty), nevynechať ani jedného riadka, nedožičiť ani jedného kroku, nebadať ani najmenšieho vetríka . . .*

Ďalej sa nominálna kvantita zdôrazňuje zdrobňujúcou príponou mena: *slovka (zlého) nepovieš, hláska nepočuť, nedať minútky oddychu, nechcel prijať kúska chleba, nemať kvapôčky mlieka.*

Všetky zdôrazňovacie slová sú v istom zmysle rovnoznačné s genitívom, lebo záporový genitív vyjadruje krajnú (nulovú) kvantitu.

3. V doterajších prácach sa venovalo málo pozornosti úlohe frazeologizovaných spojení pri zachovávaní staršieho stavu. Okrem spojení, ktoré sa frazeologizovali alebo petrifikovali s kladným slovesom (napr. *máš pravdu),* existujú v jazyku mnohé spojenia, ktoré sa frazeologizovali so záporným slovesom. A pri tých je záporový genitív pevný. Sú to jednak spojenia s obsahovými a cieľovými objektmi: *nevedia si rady, nemať páru (rozumu, ceny, citu, srdca, začiatku ani konca, obavy, potuchy, tušenia, pomeškania, dňa ani noci, zľutovania, strpenia, konca, groša, grajciara, haliera . . .), neľutovať námahy . . .,* ale aj so zásahovými, výsledkovými a vzťahovými objektmi: *oka nezažmúriť (nezohnúť, nezatvoriť, neprivrieť . . .), oka nespustiť, kroka nespraviť, nestrpí odporu, neznesie prirovnania.* Frazeologizované spojenia pochádzajú zväčša z ľudovej reči, napr. *nevedieť si rady, nemať konca kraja (strpenia, ani hlavy, ani päty; ani dňa, ani noci, groša, grajciara . . .), nezažmúriť oka, nepoznať zľutovania . . .* No časť z nich je i kultúrneho pôvodu: *nemať obdoby, potuchy, nemať obavy, nenachádzať slov . . .* Frazeologizované spojenia (najmä hodnotiace, zdôrazňovacie) spisovný jazyk spravidla nerozkladá, preto sa držia v pôvodnej podobe. Akuzatív v nich nastupuje iba jednotlivo, napr. *nedať pokoj, nemať obavy — nemať obavu, nemať rozumu — rozum . . .*

Analogicky podľa záporných slovies sa genitív vyskytuje pri kladných slovesách. Stáva sa tak najmä v rečníckych otázkach, ktoré sú len formou kladné, ale významom záporné.

Jaj, veď či by sme mali srdca ju vohnať do smrti? (Timrava) — *Len istoty nemám. Tej keby som mal...* (J. Horák) — *Adamovi a Mare od dojatia slzy vyhŕkli; veď dosiaľ sotva zažili dobrého slova.* (Jégé) — *Na mysli jej bol drahý Tonko, či sa mu dačo nestalo, či aspoň oka zažmúril.* (Tajovský)

Proti nim stoja prípady, kde záporový genitív nestojí v tesnej súvislosti slovesa, ale v pričlenení po obmedzovacej spojke *iba, len,* ktorá uvádza výnimku, nastupuje namiesto neho akuzatív, lebo pričlenenie má kladný zmysel.

Matky nemá, len planú macochu. (Timrava) — *Nepoznáme rodiny, priateľa a vôbec človeka, len majetok.* (Tajovský) — *Necítil závisti, len urážku...* (Jesenský)

Je to jedna z pozícií, kde sa záporový genitív nedostal. Takýchto obmedzení je viacej. Naši gramatici ich vymedzovali postupne jednu za druhou. Napr. Ľ. Štúr zistil, že sa záporový genitív nekladie, keď ide o „viznačení určití predmet"; M. Hattala zasa konštatoval, že v záporovom genitíve nestávajú zámená *to, čo, nič, niečo, všetko, iné...*

Podmienky nepriaznivé záporovému genitívu zhrnul R. Uhlár. Zistil ich až jedenásť. Podľa neho sa záporový genitív klásť nemôže: keď sa popiera sloveso, nie predmet (tzv. absolútny zápor); keď je predmet určitý, bližšie určený prívlastkami, najmä zámenami *tento, takýto;* keď sa treba vyhnúť dvom-trom genitívom, napr. *nedočkal koniec prednášky* (namiesto *nedočkal konca prednášky);* keď je predmet doplnkom (ide vlastne o vety, kde stojí pri predmete doplnok, ktorý je jadrom výpovede, takže je dôraz na doplnku, nie na predmete, napr. *nemajú ústa vymyté);* v rozkazovacej vete (keď je sloveso v imperatíve); v zápornej otázke; po prechodnom slovese, ktoré vzniklo predponou z neprechodného, napr. *neprerásť, neprebdieť, neodbehnúť...;* keď je predmet vyjadrený vzťažným zámenom v inej vete ako sloveso; keď sú predmetom zámená *čo, niečo, nič, všetko, iné;* keď je záporná veta uvedená spojkami *kým, dokiaľ, až,* napr. *nepustím, kým z teba dušu nevytrasiem;* keď sa zápor netýka predmetu, lež inej vetnej časti (napr. príslovkového určenia); keby sa porušil ľubozvuk, napr. *nemiluje autá* (namiesto *„nemiluje áut");* keď predmet závisí nie od určitého slovesného tvaru, lež od neurčitého (v tzv. nepriamej závislosti), napr. *nedočkal konca — nemohol dočkať koniec.*

Daktoré z týchto výnimiek sa nepotvrdili naším výskumom, napr. zásadnou prekážkou záporového genitívu nie je nepriama závislosť predmetu, možnosť dvoch genitívov za sebou (jedného predmetového a druhého prívlastkového (porov. *nemá kúska chleba, nemal kvapky krvi v tvári),* ani možnosť neľubozvučných zoskupení slov. Iné zasa

tvoria iba časť všeobecnejších pravidiel, napr. prechodné slovesá, ktoré vznikli predponou z neprechodných, ako *neprerásť, neprejsť ...*, neviažu sa v zápore s genitívom, lebo patria k zásahovým slovesám. Ostatné sa dajú zhrnúť do dvoch bodov:

a) Záporový genitív sa nekladie, keď nie je dôraz na predmete slovesa, ale na inom vetnom člene, napr. na samom slovese — prísudku (tzv. absolútny zápor), na doplnku, na príslovkovom určení, alebo keď predmet (vyjadrený napr. vzťažným zámenom) je v inej vetnej, prípadne v inej s ňou rovnocennej konštrukcii (v pričlenení, v inej polovetnej konštrukcii) ako sloveso.

b) Záporový genitív vylučujú situácie, kde sa výpoveď zameriava na určenie druhu (kvality), a nie (nulovej) kvantity (partitívnosť). Je to Štúrov „viznačení určití predmet". R. Uhlár túto ideu rozpísal do pravidiel: keď je predmet určitý čiže bližšie určený, keď je vyjadrený zámenami, keď stojí po imperatíve, keď je v záporovej otázke. V modernej lingvistike sa tieto prípady zahŕňajú pod tzv. kategóriu určenosti (v germánskych a románskych jazykoch sa vtedy kladie pri mene určitý člen). Tu sa musí klásť akuzatív, aj keď je — alebo práve preto, že je — dôraz na predmete, lebo genitív by svojou kvantitatívnou sémantikou odvádzal pozornosť od základného zacielenia výpovede na kvalitu, na druh predmetu.

Na frekvenciu (častotu) záporového genitívu vplýva i štýlové rozvrstvenie jazyka. Najmenej dokladov naň sa našlo v odbornom štýle teoretickom i praktickom, viacej ho má publicistický štýl (s výnimkou čisto spravodajských žánrov), ešte viac je frekventovaný v krásnej literatúre a v hovorovom štýle. Slovenský spisovný jazyk sa totiž nie veľmi vzdialil od svojho prirodzeného základu, od nárečí. Nárečia všetky prekračujú vo využívaní záporového genitívu súčasný spisovný úzus, nie však v rovnakej miere. Najnižšiu frekvenciu záporového genitívu vykazujú gemerské nárečia a južný pohraničný pás stredoslovenských nárečí. Západoslovenské, severné stredoslovenské a východoslovenské nárečia sú naň bohaté. Majú ho v pozíciách, kde ho už spisovný jazyk stratil.

Pre používateľov spisovnej slovenčiny vyplývajú z našich úvah tieto závery:

V dnešnej spisovnej slovenčine sa záporový genitív už nekladie po každom zápornom prechodnom slovese (alebo po každom zápornom slovese existencie). Takmer celkom zanikol pri najzreteľnejších prechodných slovesách, t. j. po slovesách so zásahovým, výsledkovým a vzťahovým objektom, kde ho nahrádza akuzatív, napr. *nerozbíjať poháre, nestavať dom, neznášať vlhké podnebie.* Z genitívu tu zostali len viac-menej zmeravené (frazeologizované) zvyšky v porekadlách, príslovíach a v ustálených zvratoch.

Záporový genitív sa používa:

1. Ako norma v neosobných vetách pri nepredmetových slovesách, ktoré označujú neexistenciu alebo neprítomnosť, napr. *niet / nieto / nebolo chleba, neostalo po ňom pamiatky, na stromoch (ešte, už) niet ovocia...*, a pri záporných prechodných slovesách alebo vetných príslovkách, napr. *nebolo badať, nevidno biedy na ňom.* Pri neprechodných slovesách sa zaporový genitív dá nahradiť nominatívom, ale iba tak, že sa veta stane dvojčlennou *(nebol / nie je chlieb).*

2. Ako fakultatívna (možná) konštrukcia popri akuzatíve sa genitív používa oveľa častejšie: pri všetkých prechodných slovesách, ktoré sa v kladnej podobe môžu viazať s partitívnym genitívom (obsahovým a cieľovým). Za vzor tu môžu slúžiť slovesá: *(ne)mať, nepovedať, nevidieť (nevidno), necítiť, nedať, nedostať, nechcieť, nedočkať, nepotrebovať, nežiadať, nežičiť.*

Použitie genitívu tu podporujú ďalšie okolnosti:

a) predmetové meno s abstraktným alebo látkovým, príp. hromadným významom, b) dôraz na predmetové meno (nie na iný vetný člen), a to na jeho kvantitatívnu stránku, lebo záporový genitív ju stupňuje do krajnosti, až na nulu: *nepovedal (ani jediného) slov(k)a, nemá (najmenšieho, byľky, zbla) potešenia, nedožičí (chvíľky) odpočinku...*

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

CZAMBEL, S.: Rukoväť spisovnej reči slovenskej. III. vyd. Martin 1919. Matica slovenská, s. 188.

HATTALA, M.: Mluvnica jazyka slovenského II. Budapešť 1864, s. 217—218.

HAUSENBLAS, K.: Vývoj předmětového genitivu v češtině. Praha 1958, Nakladatelství ČSAV, s. 47—122.

ORAVEC, J.: Podstata záporového genitívu v súčasnej slovenčine. Slovenská reč, *21,* 1956, s. 81—91; Záporový genitív. In: Väzba slovies v slovenčine. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967, s. 106—122.

PAULINY, E.: Štruktúra slovenského slovesa. Bratislava, Vydavateľstvo SAVU 1943, s. 41—43.

STANISLAV, J.: Dejiny slovenského jazyka IV. Syntax 1. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973, s. 151—178.

ŠTÚR, Ľ.: Nauka reči slovenskej. Nákladom Tatrína č. 1. V Prešporku 1846, písmom Belnayho dedičou, s. 203—204.

UHLÁR, V.: Záporný genitív v spisovnej slovenčine. Slovenská reč, *3,* 1933, s. 81—85; Sborník na počesť Jozefa Škultétyho. Martin 1933, s. 607—626.

Znelostná asimilácia v prevzatých slovách I

(Kapitoly zo slovenskej ortoepie)

ÁBEL KRÁĽ

Pri používaní, preberaní a zdomácňovaní cudzích slov v slovenčine sa zákonitosti znelostnej asimilácie uplatňujú podobne ako v domácich slovách. Znelostná asimilácia je jeden zo spôsobov, ako sa prevzaté slová prispôsobujú slovenčine, aby bez komunikačných ťažkostí mohli vystupovať v slovenskom jazykovom kontexte.

1. V prevzatých slovách sa v slovenskej spisovnej výslovnosti znelostná asimilácia uskutočňuje na hranici samostatných slov a v zložených slovách na hranici slovných základov. Znelostná asimilácia sa uskutočňuje aj vo viacslovnom cudzom výraze, v spojení prevzatého (resp. cudzieho) slova s domácim slovom a v zloženom slove aj na hranici slovných základov, ktoré pochádzajú z rôznych jazykov. Sú to takéto prípady: *ad personam, deus ex machina, ex abrupto, ex lex, ex libris, ex offo, plus-mínus, siemens-martinský, vis-à-vis; achát a topás, akt namaľoval, blamáž to bola, džez počúvam, džús vypil, filozof a mudrlant, fjord sa tiahne, flox rastie, geológ tvrdí, kontakt so všetkými, kontext je neznámy, kurz trvá, prax a teória, reflex na svetlo; avantgarda, baletmajster, basbarytón, basbombardón, basketbal, basketbalista, futbal, futbalista, fyzkultúra, jurisdikcia, kvintakord, kvintesencia, luxmeter, maršruta, matchball, politbyro, rádiusvektor, ragtime, septakord, sexbomba, sextakord, tiltdozér, transakcia, transalpský, transeurópsky, watthodina, wattmeter* atď. Vyslovujeme: [egz‿ofo, pluz-mínus, símenz-martinskí, viz-á-vi; axád‿a‿topás, agd‿namaľoval, blamáš‿to‿bola, ʒes‿počúvam, ʒúz‿vipil, filozow‿a‿mudrlant, fjort‿sa‿ťiahne, flogz‿rasťje, ge-olók‿tvrdí, kontagd‿zo‿všetkími, kontegzd‿je‿neznámi, kurs‿trvá, pragz‿a‿teória, reflegz‿na‿ svetlo; avandgarda, baledmajster, bazbaritón, bazbombardón, baskedbal, baskedbalista, fudbal, futbalista, fiskultúra, jurizdikci-a, kvindakort, kvindesenci-a, lugzmeter, maržruta, meʒból, Slovník slovenského jazyka chybne žiada výslovnosť [mečból]; SSJ VI, 1968, s. 52), polidbiro, rádi-uzvektor, rektajm (M. Ivanová-Šalingová chybne žiada výslovnosť [regtajm]; 1972, s. 504), sebdakort, segzbomba, segzdakort, til>dozér, tranzakci‿a, tranzalpskí, tranze‿úropski (resp. -európski), vadhoďina, vadmeter] atď.

V slovenčine sa prejavuje tendencia hodnotiť tvary zvukovo (vo výslovnosti) bližšie k ich zneniu v odovzdávajúcom jazyku alebo tvary, ktoré sú vo zvukovom znení menej vzdialené od ich pravopis-

nej podoby, ako výrazne „cudzie" a ako znaky vyššieho štýlu výslovnosti. Okrem výslovnosti, ktorú sme uviedli, pozorujeme totiž v spojeniach ako *corpus delicti, deus ex machina, nolens volens, non plus ultra, persona grata, sexappeal, tête-à-tête* aj výslovnosť [korpus‿deliktí, deux‿eks‿machiná, nolens‿volens, non‿plus‿ultrá, persóna‿gráta, seksepíl, tét‿a‿tét]. Túto výslovnosť hodnotíme ako výslovnosť vyššieho štýlu.

V zložených slovách uvedených typov sa účinnosť znelostnej asimilácie oslabuje, keď na hranici slovných základov neznelá spoluhláska predchádza pred zvučnou (sonórnou). V slovách *finišman, pivotman, pivotmanka, športsmanský* sa napríklad ustálila výslovnosť [finišman, pivotman, pivotmaŋka, šporcmenskí]. V slovách *bundeswehr* (*Bundeswehr*), *businessman* sa vyskytuje výslovnosť [bundesvér] i [-zvér], [biznismen] i [-zmen]. Súvisí to pravdepodobne aj so zákonitosťami kombinatoriky hlások v slovenčine (budeme o nich hovoriť v pravidle 5 v nasled. článku): kombinácie *tm, sm, sl, pn, pr* a i. sa vyskytujú aj v koreni domácich slov (*napnúť, pravda, sláva, smutný, tma*). Treba pripomenúť, že výslovnosť [biznismen, bundesvér] signalizuje, že tieto slová sa používajú (fungujú) ako jednoduché (nezložené, resp. zložením nepriehľadné) slová, nie ako zložené slová (kompozitá).

V spisovnej výslovnosti poznáme však iba podobu [koŋgrezman].

V slovách ako *makrosómia, nanosomia, pansofia, persulfát* sa znelostná asimilácia neuskutočňuje, lebo tu morfematická hranica prechádza medzi samohláskou a neznelou spoluhláskou a pri spätnej (regresívnej) asimilácii (porov. Kráľ, 1975, s. 335) tu na znelostnú asimiláciu nie sú podmienky. V spisovnej slovenčine sa vyslovuje [nanosómi‿a, makrosómi‿a, pansofi‿a, persulfát] (Slovník slovenského jazyka žiadať písať *nanosomia*, nie *-sómia;* SSJ II, 1960, s. 259). V slove *unisono*, v ktorom morfematická hranica prebieha tiež medzi samohláskou a spoluhlásku (*uni-sono*), sa však ustálila výslovnosť so znelostnou asimiláciou — vyslovujeme [unizóno].

2. Znelostná asimilácia na hranici predpony a základu slova:

a) Ak sa na tomto mieste v prevzatých slovách stretne neznelá spoluhláska so znelou hláskou (so znelou alebo zvučnou spoluhláskou alebo samohláskou), alebo ak sa stretne znelá spoluhláska s neznelou, znelostná asimilácia sa uskutočňuje rovnako ako v domácich slovách. Znelostná asimilácia sa teda uskutočňuje v slovách *abstrahovať, abstrakcia, abstraktný, absurdný, exhaustor, disharmónia, disjunkcia, dislokácia, dysbázia, dysgenéza, exarcha, exhalácia, obscénny, obsedentný, observácia, observatórium, obskurant, obsolétny, obstipácia, postdatovať, postembryonálny, postglaciál, postgraduálny, posthumný, postlúdium, postmortálny, postnatálny, postrealistický, postreumatický,*

postromantický, pōstvulkanický, retranslácia, retranslátor, subfebrilný atď. Vyslovujeme: [apstrahovať, apstrakci‿a, apstraktní, apsurdní, egzhaŋstor, dizharmóni‿a, dizjuŋkci‿a, dizlokáci‿a, dizbázi‿a, dizgenéza, egzarxa, egzhaláci‿a, opscé>ni, opsedentní, opservácí‿a, opservatóri‿um, opskurant, opsolétni, opstipáci‿a, pozdatovať, pozdembri‿onálni, pozdglaci‿ál, pozdgradu‿álni, pozdhumní, pozdlúdi‿um, pozdmortálni, pozdnatálni, pozdre‿alistický, pozdreŋmatický, pozdromantický, pozdvulkanický, retranzlácia‿a, retranzlátor, supfebrilní] atď.

Rozlišuje sa latinská predpona *di-* (*disimilácia, disimilovať, disolúcia, disonancia*) a latinská, resp. grécka predpona *dis-* a *dys-*. V slovách s predponou *di-* sa regresívna znelostná asimilácia obyčajne neuskutočňuje. Nie sú na ňu podmienky. Vyslovuje sa [disimiláci‿a, disimilovať, disolúci‿a, disonanci‿a]. V slovách s predponami *dis-* a *dys-* (resp. *dyz-*) sa znelostná asimilácia uskutočňuje, ak nasleduje znelá hláska. Píšeme *disharmónia, disjunkcia, dislokácia, dysbázia, dysgenéza, dyslália* atď. a vyslovujeme [dyzharmóni‿a, dizjuŋkci‿a, dzilokáci‿a, dizbázi‿a, dizgenéza, dizláli‿a] atď. V mnohých slovách takéhoto pôvodu a zloženia píšeme v slovenčine predponu zhodne s výslovnosťou. Píšeme *dyzartria, dyzopia, dyzosmia, dyzúria,* vyslovujeme [dizúri‿a, dizartri‿a, dizopi‿a, dizosmi‿a].

Rozlišovanie predpôn *di-* a *dis-* (*dyz-*) je dôležité preto, lebo sa naznačuje morfematická skladba slov s týmito predponami a uľahčuje sa chápanie ich významu.

b) Osobitná situácia vznikla vo výslovnosti slov, ktoré sa začínajú na *ex-*. Z morfologického hľadiska sa vlastne ani nedá formulovať pravidlo, podľa ktorého by sme sa mohli spravovať vo výslovnosti tejto hláskovej skupiny. Platia tu osobitné zákonitosti. Všeobecne možno vysloviť domnienku, že východiskom k dnešnému stavu boli prípady, v ktorých sa znelostná asimilácia uskutočňovala podľa zákonitostí platných pre domáce slová. Je to podmienka, že znelostná asimilácia sa v spisovnej slovenčine uskutočňuje na morfematickej hranici. Vysoká frekvencia predpony *ex-* v prevzatých slovách a morfematická nepriehľadnosť niektorých slov mohli spôsobiť, že sa skupina *ex-* interpretovala ako predpona aj v tých slovách, v ktorých to predpona nebola, alebo v ktorých sa dnes *ex-* nepociťuje ako predpona. Tak je to napríklad v slovách *exemplár, exil, existovať, exogénny, exotermický, exoparazit, exotický* atď. Napriek tomu sa vo všetkých týchto slovách vyslovuje [egz] : [egzemplár, egzil, egzistovať, egzogé>ni, egzotermický, egzoparazit, egzotický] atď.

Komplikovanejšia situácia, ktorá takto vznikla vo výslovnosti, vystihuje sa už dávnejšie osobitnými pravidlami o výslovnosti „písmena

x" v spisovnej slovenčine. Túto problematiku preberieme v nasledujúcom článku.

Kabinet fonetiky
Filozofická fakulta UK
Gondova 2, Bratislava

LITERATÚRA

KRÁĽ, Á.: Znelostná asimilácia. Kultúra slova, *9,* 1975, s. 334—339.
IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M.: Malý slovník cudzích slov. Bratislava, SPN 1972. 617 s.
Slovník slovenského jazyka II. Red. Š. Peciar. Bratislava, SAV 1969, 647 s.

O skloňovaní mien typu Valéry Giscard d' Estaing

KAREL SEKVENT

V súvislosti s návštevou francúzskeho prezidenta v Sovietskom zväze v októbri 1975 sa jeho meno zjavovalo v slovenskej tlači častejšie. Skloňovanie jeho mena — dovtedy, ako sa zdalo, pomerne ustálené — sa zrazu rozkolísalo, a to nezriedka i na stránkach toho istého denníka.

Vyskytli sa tieto spôsoby skloňovania:

1. skloňovanie všetkých troch častí mena, napr. *Valéryho Giscarda d'Estainga* (Smena, 14. 10. 1975, s. 2), *Valérym Giscardom d'Estaingom* (Práca, 18. 10. 1975, s. 3);

2. skloňovanie prvej a druhej časti mena, napr. *Valéryho Giscarda d'Estaing* (Pravda, 15. 10. 1975, s. 1 a 7; Smena na nedeľu, 17. 10. 1975, s. 2); *Valérym Giscardom d'Estaing* (Smena na nedeľu, 17. 10. 1975, s. 2);

3. skloňovala sa iba stredná časť mena, napr. *Valéry Giscarda d'Estaing* (Pravda, 14. 10. 1975, s. 7; Smena, 15. 10. 1975, s. 2);

4. ojedinele sa vyskytli iné podoby mena, napr. *prezidenta V. G. d'Estainga* (Práca, 17. 10. 1975, s. 1); z pobytu *Giscarda d'Estaing* (Práca, 17. 10. 1975, s. 5).

Takáto rozkolísanosť je neželateľná o to viac, že niektoré z uvedených tvarov nie sú v spisovnej slovenčine správne. Chceme preto ku skloňovaniu mien tohto typu pripojiť niekoľko poznámok.

Meno *Valéry Giscard d'Estaing* sa skladá z krstného mena *Valéry* a z dvojčlenného priezviska *Giscard d'Estaing:* v ňom je k rodinnému menu *Giscard* pripojené označenie pôvodu alebo bydliska *d'Estaing.* Mohli by sme ho teda prirovnať k takým menám ako *Vavrinec Benedikt z Nedožier, Ján Jesenius z Jasena,* prípadne k českým menám *Jan Žižka z Trocnova, Jan Jiskra z Brandýsa.* Pri niektorých menách tohto typu sa používajú dva tvary: *Matúš Čák z Trenčina* i *Matúš Čák Trenčiansky.* V slovenčine sa však ustálilo označovanie pôvodu adjektívom pripájaným k menu, napr. *Jur Tesák-Mošovský,* v novšom čase *Mikuláš Schneider-Trnavský, Gustáv Zechenter-Laskomerský* a pod. (Zjavujú sa už aj podoby bez spojovníka.)

Typ mien s dvojčlenným priezviskom je vo Francúzsku pomerne zriedkavý. U nás ho poznáme najmä z dejín francúzskej literatúry, napr. *Charles Leconte de Lisle, Jules Barbey d'Aurevilly, Auguste Villiers de l'Isle-Adam, Roger Martin du Gard.* Existujú aj mená s dvojnásobným šľachtickým predikátom, napr. *Louis de Rouvroy de Saint-Simon, Jean de Lattre de Tassigny.* Bežnejší je typ meno a priezvisko s predložkou *de* (šľachtický predikát), napr. *Gérard de Nerval, Alfred de Musset, Charles de Gaulle* atď. a najčastejšie sa vyskytuje typ meno a priezvisko *(René Clair, Georges Pompidou).*

Pokiaľ ide o skloňovanie, niet dôvodu, aby sa meno *Valéry* neohýbalo. Tvary jeho nepriamych pádov určujú Pravidlá slovenského pravopisu (11. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971, s. 66) takto : „Slová zakončené na samohlásku *-i (-y), -í, -e, -é, -ä* majú v jednotnom čísle zámenné koncovky *-ho, -mu, -m . . .*". Naproti tomu by sa časť *d'Estaing* nemala ohýbať, hoci jej skutočný význam u nás nepociťujeme. Skloňovanie mien so šľachtickým predikátom upravujú Pravidlá slovenského pravopisu (cit. vydanie, s. 67) takto : „Pri menách so šľachtickým predikátom, pripojeným k menu predložkou, skloňuje sa iba meno; predikát sa neskloňuje, napr. : *Pongrác z Mikuláša, Pongrácovi z Mikuláša.* Podobne aj predikáty s latinskou predložkou *de* a obdobné románske predikáty . . .". Príručka slovenského pravopisu pre školy od J. Oravca a V. Lacu (Bratislava, SPN 1973, s. 99) pripája k tomuto pravidlu ešte poznámku: „Ak sa prídomok (predikát) používa ako priezvisko samostatne, vtedy sa skloňuje, napr. *(Ferdinand de Saussure — de Saussura — de Saussurovi — de Saussurom.*"

Správne sa teda meno *Valéry Giscard d'Estaing* má skloňovať takto: (2. a 4. pád) *Valéryho Giscarda d'Estaing,* (3. pád) *Valérymu Giscardovi d'Estaing,* 6. pád *Valérym Giscardovi d'Estaing,* (7. pád) *Valérym Giscardom d'Estaing.* Toto skloňovanie treba zachovať aj pri vynechaní mena *Valéry,* príp. pri jeho označení začiatočným písmenom *V.*

Nie je správne písať iba *V. G. d'Estaing,* lebo *Giscard* nie je krstné

meno. Samostatné použitie mena *Giscard*, napr. *Giscard v Kyjeve* (Smena, 17. 10. 1975, s. 2), pôsobí familiárne, aj keď ide o titulok v novinách. Ani samostatné použitie predikátu *d'Estaing* neprichádza do úvahy.

V normatívnych príručkách by sa bolo treba skloňovaním a ohýbaním mien so šľachtickým predikátom zaoberať ešte hlbšie s prihliadnutím na:

1. možnosť vynechať predložku *de* (*Honoré de Balzac — Balzac, Jean de la Fontaine — La Fontaine, Antoine de Saint-Exupéry — Saint-Exupéry*). Porov. v tejto súvislosti napr. používanie mena *Saussure* v zborníku O marxistickú jazykovedu v ČSSR (Bratislava, Veda 1974,) v ktorom popri tvaroch s *de* sú aj tvary bez *de* (na s. 18, 21, 116). Porov. aj podobu adjektíva *saussureovský* (správne *saussurovský*) v knihe Ábela Kráľa Model rečového mechanizmu (Bratislava, Veda 1974). Francúzsky úzus dovoľuje použiť predikát samostatne a bez predložky *de*, napr. *les frères Goncourt — bratia Goncourtovci*, t. j. *Edmond de Goncourt* a *Jules de Goncourt*.

Pri skloňovaní by bolo vari lepšie uprednostniť tvary bez predložky *de*, a to nielen pri použití samostatného priezviska (*La Fontaina, La Fontainovi . . . , Saint-Exupéryho, Saint-Exupérymu . . . , Saussura, Saussurovi* — to by šlo o upravenie mena v zmysle vyššie citovanej poučky z Príručky slovenského pravopisu pre školy), ale prípadne aj pri jeho použití s menom (*Ferdinanda Saussura, Ferdinandovi Saussurovi . . .*) a v spojeniach typu *kardinál Richelieu*. V 1. páde (v citátoch a v bibliografických údajoch) by sa zachovávala pôvodná podoba mena. Ukazuje sa teda, že niet tvaroslovných rozdielov, ak sa použije samostatné priezvisko alebo dvojčlenná podoba mena (krstné meno + priezvisko). Výnimku tu tvoria priezviská s predložkou *de* — vtedy sa priezvisko neskloňuje; tu už vlastne ide o trojčlennú podobu mena.

Skloňovanie priezviska bez zložky *de* by bolo výhodné najmä pri takých menách, v ktorých je pred predikátom mužské meno odlišujúce sa svojím zakončením od domácich podstatných mien, napr. *Guy de Maupassant, François de La Rochefoucauld, François-René de Chateaubriand*. Pravidlá slovenského pravopisu (cit. vyd., s. 67) umožňujú totiž ponechať toto mužské meno neskloňované, ak sa skloňuje priezvisko, ku ktorému patrí. Skloňovalo by sa teda: *(Guy) Maupassanta, (Guy) Maupassantovi* atď.

Treba však dodať, že francúzsky úzus nedovoľuje oddeliť predložku *de* od jednoslabičných mien (*de Gaulle*), ani od mien začínajúcich sa na samohlásku, alebo nemé *h* (predložka *de* má vtedy elidovanú podobu *d'*), napr. *Jean Le Rond d'Alembert, Agrippa d'Aubigné, Guillaume d'Estouteville, Robert d'Harcourt*. V týchto prípadoch treba zachovať podobu s *de* (*d'*) pri samostatnom použití predikátu aj pri skloňovaní.

2. Ohýbaním mien so šľachtickým predikátom sa treba zaoberať aj so zreteľom na úzus; napr. meno *Charles de Gaulle* sa skloňuje celé *(Charla de Gaulla, Charlovi de Gaullovi ...)* a skloňuje sa i samostatne použité priezvisko *(de Gaulla, de Gaullovi ...)*.

3. Ďalej treba prizerať na potrebu tvorenia ženských tvarov mien so šľachtickým predikátom *(Simone de Beauvoir, Marie de France)*, porov. tvar *pani Du Joncquoyová* (E. Zola, Nana. Bratislava Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1964, s. 299),

4. na potrebu tvorenia súhrnného pomenovania príslušníkov rodiny od priezvisk s predložkou *de*, porov. tvary *de la Travovci, de la Travovcov* (Fr. Mauriac, Thérèse Desqueyrouxová. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1964, s. 51, 69 a ďalšie). Dávali by sme prednosť tvaru bez *de (s la Travovcami)*, ktorý sa v knihe tiež vyskytuje (s. 55),

5. na možnosť poslovenčenia, napr. *Cyrano de Bergerac — Cyrano z Bergeracu, Saint Vincent de Paul — svätý Vincent z Pauly, Thomas d'Aquin — Tomáš Akvinský,*

6. na skloňovanie obdobných mien románskych, porov. napr. skloňovanie *Vittorio De Sica — Vittoria De Sicu* (Film a divadlo, XVIII, 1974, č. 25, s. 15), nemeckých *(Walther von Wartburg, Wilhelm von Humboldt, Otto von Bismarck)* a holandských (flámskych), napr. *Vincent van Gogh, Anthonis van Dyck, Ludwig van Beethoven.*

Filozofická fakulta UPJŠ
Grešova 3, Prešov

ROZLIČNOSTI

Prídavné mená s príponou -álny a -árny

Pri tvorení termínov vznikajú niekedy problémy, akú formu má mať nové odborné pomenovanie. Z Katedry vysokoškolskej pedagogiky FF UK sa na nás obrátili s otázkou, ako písať adjektívnu časť združeného pomenovania *postpeniťenciálna starostlivosť*, ktorým chcú nazvať obdobie vzťahujúce sa na osoby po výkone trestu. Neboli si istí, či sa tu má používať prípona *-álny* alebo *-árny*.

Aby sme mohli zistiť, aká má byť správna forma adjektíva v spomínanom spojení, preskúmali sme slová s príponou *-álny* a *-árny*

(podľa Retrográdneho slovníka slovenčiny od J. Mistríka). Zistili sme, že pri používaní týchto prípon možno postihnúť isté pravidelnosti.

Predovšetkým sme si všimli, že adjektív s príponou *-álny* je oveľa viac ako slov s príponou *-árny*. Príponu *-álny* možno pokladať za základnú. Obidve prípony sa vyskytujú iba pri slovách cudzieho pôvodu. Ide o slová pôvodu latinského: *palatálny, spirituálny* alebo gréckeho, obyčajne prevzaté prostredníctvom latinčiny: *kardiálny, kraniálny, gymnaziálny, muzeálny.* Základom takýchto adjektív (z hľadiska pôvodu slov, od ktorých sú tieto adjektíva odvodené) môžu byť podstatné mená všetkých rodov: *vulgárny, populárny; molekulárny, koloniálny; individuálny, labiálny,* prídavné mená: *antikvárny,* číslovky: *primárny,* ako aj predložkové pády: *percentuálny, postgraduálny.* Slovotvorný základ je najčastejšie zakončený spoluhláskou, ale niekedy sa odlišuje od základu slova, od ktorého je prídavné meno odvodené, napr. *legálny (lex), laterálny (latus), komisionálny (commissio), imaginárny (imago),* t. j. základom sa stala podoba kmeňa v nepriamych pádoch. Vyskytuje sa aj základ zakončený samohláskou: *parciálny, nukleárny, individuálny.* Pri niektorých takýchto slovách možno vyčleniť zakončenie *-uálny,* napr. *percentuálny.* Ide tu najmä o adjektíva, ktorých základom je podstatné meno zakončené v latinčine na *-us* (v genitíve je prípona *-us* dlhá): *procesuálny, graduálny, spirituálny.* Táto prípona sa vyčleňuje na pozadí takých slov ako *stopercentný, proces, degradovať, špiritizovať.*

V slovách francúzskeho pôvodu *lojálny, žoviálny* (podobne ako v domácich slovách *jedálny, hospodárny)* je prípona *-ný,* pretože časť *-ál-,* resp. *-ár-* tu patrí k slovotvornému základu. Zložka *-ál-* a *-ár-* patrí k slovotvornému základu aj v slovách *paušálny, škandálny, globálny, kalendárny, seminárny, sumárny, urbárny, veterinárny, parlamentárny, sanitárny,* ktoré sú odvodené od prevzatých substantív. Niekedy sa časť *-ál-/-ár-* pokladá za súčasť slovotvorného základu pri všetkých príslušných adjektívach latinského pôvodu. Pritom sa predpokladá, že slovenské prídavné mená sa tvoria od príslušných latinských adjektívnych foriem nahradením gramatickej prípony *-is* slovenskou odvodzovacou príponou *-ný: brachiál-ny, embryonál-ny* (J. Žigo: Výber zo stredovekých latinských textov s úvodom do stredovekej latinčiny [skriptá]. Bratislava, 1969, s. 9).

Prípona *-álny* zodpovedá latinskému sufixu *-alis.* Napr. *liberálny — liberalis, racionálny — rationalis, temporálny — temporalis, aktuálny — actualis.* Takmer pravidelne sa vyskytuje pri slovách, ktoré majú základ zakončený samohláskou. Napr. *bakteriálny, gremiálny, lyceálny, muzeálny, tracheálny, rituálny.* V prídavnom mene *kolegiálny* (v porovnaní so substantívom *kolega)* by bolo možné vyčleniť príponu

-iálny, ale toto slovo je paralelné s latinským *collegialis* (od *collegium*).

Základ môže byť zakončený akoukoľvek tvrdou alebo obojakou spoluhláskou okrem hlásky *l*. Napr. *verbálny, pyramidálny, legálny, epochálny, fyzikálny, formálny, racionálny, neutrálny, kolosálny, totálny, medieválny, prefixálny, dorzálny.*

Prípona *-árny* zodpovedá latinskej prípone *-aris*. Napr. *solidárny — solidaris, lunárny — lunaris, solárny — solaris.* Pravidelná je v adjektívach s číslovkovým základom: *sekundárny, terciárny, milenárny, centenárny, binárny.* V slove *kvartálny* je slovotvorný základ *kvartál* a prípona *-ný*, podobne sa člení aj slovo *decimálny.* Prípona *-árny* sa vyskytuje v adjektívach, ktorých slovotvorný základ sa končí na spoluhlásku *l: velárny, jubilárny, kapilárny, protokolárny, polárny, alveolárny, fabulárny, regulárny, konzulárny, populárny, singulárny.* Podobne je to aj v slovách so samohláskovým zakončením, pred ktorým (bezprostredne pred koncovou samohláskou alebo aj ďalej od nej) je spoluhláska *l: nukleárny, familiárny, lineárny.* Je aj v slovách so základom zakončeným skupinou spoluhlások, z ktorých prvá je hláska *l: bulbárny, vulgárny.* V slovách so základom zakončeným spoluhláskami *n, d* a *t* je prípona *-árny*, keď je spoluhláska *l* na ktoromkoľvek mieste slovotvorného základu: *plenárny, disciplinárny, lapidárny, legendárny, elementárny, placentárny, utilitárny, totalitárny.*

V slovách, ktoré nemajú v základe spoluhlásku *l*, je prípona *-árny* zriedka. Napr. *dokumentárny, imaginárny, antikvárny.* V niektorých slovách je hláska *r*, a to alebo na konci bázy: *agrárny, arbitrárny*, alebo na ktoromkoľvek mieste základu: *ordinárny, fragmentárny, parazitárny.* Ide tu teda o asimiláciu na diaľku. Výnimočne je aj v slove zakončenom na samohlásku *i: pekuniárny.*

Ako vyplýva z uvedených príkladov, používanie prípony *-árny* je obmedzené najmä fonologickými činiteľmi (výskytom hlásky *l* alebo hlásky *r* v základe slova) a stavom v latinčine. Najčastejšie ide o disimiláciu (rozlíšenie), ak je v základe hláska *l*, zriedka o asimiláciu, ak je v základe hláska *r*.

Aj v latinčine bola prípona *-aris* podmienená výskytom spoluhlásky *l* v kmeni slova, napr. *consularis, militaris, articularis*, ale boli tu aj výnimky, napr. *letalis, fluvialis* a i. (Porov. F. Schultz: Lateinische Sprache. 9. vyd. Baderborn 1881, s. 272.)

V Mistríkovom Retrográdnom slovníku máme doklad na využitie prípony *-álny/-árny* na tvorenie odlišných slov od toho istého základu: *regionálny* a *regionárny.* Význam týchto slov autor neuvádza. V SSJ sa uvádza iba podoba *regionálny.* V Příručnom slovníku jazyka českého má slovo *regionální* širší význam, kým adjektívum *regionární* sa

používa v užšom význame v lekárskej terminológii, napr. *regionárni mízní uzliny*.

Z nášho rozboru vyplýva, že slovo *postpenitenciálny* patrí do skupiny adjektív, ktoré majú základ zakončený na samohlásku. V základe sa nevyskytuje spoluhláska *l*, preto je tu prípona *-álny* náležitá. Navrhujeme ustáliť termín *postpenitenciálna starostlivosť*.

K. Palkovič

SPRÁVY A POSUDKY

Život a dielo Jonáša Záborského

Jonáš Záborský patrí k najzaujímavejším a najpozoruhodnejším osobnostiam našich národných a kultúrnych dejín, ku ktorým sa treba vracať.

Dobrou príležitosťou na takéto vracanie sa, štúdium, objavovanie i znovuobjavovanie, hodnotenie i prehodnocovanie Záborského bolo nedávne sté výročie jeho smrti (23. januára t. r.). A naše zodpovedné kultúrne a vedecké inštitúcie (Múzeum slovenskej republiky rád a Filozofická fakulta UPJŠ v Prešove, Literárnovedný ústav SAV v Bratislave, Matica slovenská v Martine a ďalšie) ju aj primerane využili: zorganizovali oslavy tohto významného jubilea, ktoré svojím rozsahom, náplňou i spoločenským dosahom plne zodpovedali významu osobnosti a diela J. Záborského a dôstojne pripomenuli jeho aktuálnosť pre náš súčasný život.

Pozornosť verejnosti zaujala najmä vedecká konferencia o živote a diele J. Záborského, ktorej cieľom bolo práve zhrnúť a zhodnotiť doterajšie poznatky o J. Záborskom, doplniť a spresniť ich výsledkami najnovšieho výskumu a na tomto základe vykresliť plastickejší a úplnejší obraz Záborského života a činnosti.

Konferencia mala široký záber na celý komplex otázok súvisiacich so životom a pôsobením J. Záborského a priniesla, ako sa to konštatovalo v záverečnom slove, mnoho cenného k hlbšiemu poznaniu nielen osobnosti a diela J. Záborského, ale i celého národného, kultúrneho a literárneho života v porevolučných a matičných rokoch.

Na tomto mieste sa žiada poukázať na tie momenty v Záborského živote a činnosti, ktoré bezprostredne súvisia s otázkami nášho spisovného jazyka. O J. Záborskom je totiž všeobecne známe (predovšetkým zo súvislostí okolo sporu o Žehry, vydané r. 1851 a štúrovcami odsúdené nielen pre ich klasicizujúci verš, ale aj pre ich jazyk — češtinu), že ako jediný z významnejších predstaviteľov štúrovskej generácie neprijal Štúrovu slovenčinu a stotožnil sa v tejto otázke s Kollárovou opozíciou; známe je aj to, že sa J. Záborský — po víťazstve tzv. opravenej slovenčiny na konci 50. a na začiatku 60. rokov

— nakoniec tiež pripojil k spisovnej slovenčine, pochopiac dôležitosť jazykovej jednoty pre kultúrno-národnú prácu; menej sa však už vie o tom, že sa J. Záborský „jazykovou" otázkou zaoberal veľmi často, a to nielen vo svojich literárnych prácach (okrem spomínaných a aj v tom súvise často citovaných Žehier treba tu spomenúť i ďalšie práce, napr. traktát *Básnici, Násmešné rozhovory, Kniha Džefr* a i.), ale aj v mnohých článkoch uverejnených v rôznych novinách a časopisoch. Nazretie do týchto článkov poskytuje zaujímavý obraz o jednej z dôležitých stránok Záborského tvorivej aktivity a významnou mierou dokreslí jeho umelecký aj ľudský profil.

Napr. v článku *O srozumnosti úřadných zpráw nowin našich* (Slovenské noviny, II, 1850, č. 136), odpovedajúc ako redaktor provládnych novín na listy čitateľov, poukazujúcich na nezrozumiteľnosť ich tzv. úradných správ, Záborský okrem iného píše: „Příčina temnosti úřadných zpráw neleží v žádném nářečí, ale leží v řeči, we wěci, i okolnostech... Nebyli jsme uznáni za národ, neměli jsme žádného politického života, následowně se ani naše řeč ku písaní o politických záležitostech přihodnou státi nemohla. Nebo vzdělání je sice schopná každá řeč, ale žádná se nevzdělává skutečně, jestli se neužívá a w žiwotě žádné platnosti nemá." Istotne zaujímavý názor najmä pre dejiny nášho spisovného jazyka, lebo Záborský pravdepodobne patrí k prvým, čo zaregistrovali postupujúci proces štýlovej diferenciácie v spisovnom jazyku. (Záborský tu, pravda, mal na mysli tzv. staroslovenčinu, ktorú v tom čase horlivo propagoval.)

Ako isté svedectvo o vzťahu hovorenej a písanej podoby spisovného jazyka v tom čase (i tu je reč o staroslovenčine), najmä o výslovnosti niektorých hlások a hláskových skupín, môže dobre poslúžiť pasáž z článku *Největší kámen úrazu při literárním spojení Slováků s Čechy* (Slovenské noviny, III, 1851, č. 130), v ktorom reaguje na pravopisnú úpravu v Čechách (písanie *ou* namiesto dovtedajšieho *au*): „Poví se nám na toto, že jakže bude Čech písat „ú" [Záborský sa totiž rozhodne stavia za *au*, resp. pripúšťa písať *ú* — L. B.], když přece vyslovuje *ou?* Nuž a jakže Slovák píše *ř, ě, svíce, naše, duše,* když přece čítá a hovoří *r, e, svjeca, naša, duša?*" Takto by sme mohli pokračovať ďalej a rad-radom citovať názory a myšlienky spisovateľa, ktorý po celé roky svojej aktívnej činnosti vytrvalo bojoval za svoje ideály, ale ktorého chápe a oceňuje až naša súčasnosť. Obmedzíme sa len na jeden citát z roku 1869 z článku *Nové literárne rozpadnutie vo vzniku* (Pešťbudínske vedomosti, 5. 6. 1869), ktorým pohotovo reaguje na pokus maďarských vládnúcich kruhov zavedením východnej slovenčiny do východoslovenských škôl rozbiť jednotu slovenského národa. J. Záborský pohotovo a správne vystihol tento úmysel a predvídal i jeho dôsledky, keď napísal, že cieľom pokusu je zatarasiť slovenskou „literárnou jednotou, zapríčiniť konečné rozpadnutie, také rozpadnutie, ktoré siaha hlkoko do života, ktoré je ta namiereno, tri stolice od ostatných Slovákov cele odlúpiť". Až sem teda dospel vývin Záborského názorov na spisovnú slovenčinu: z jedného z najväčších a najrozhodnejších odporcov Štúrovej slovenčiny v jej začiatkoch stáva sa jeden z jej najpohotovejších a najsmelších obrancov v čase, keď jej hrozilo nové nebezpečenstvo. Túto skutočnosť azda ani nemožno nazvať inak ako príklad na ďalší z mnohých paradoxov Záborského života a diela.

L. Bartko

Priveľa neopravených chýb

V minulom roku vyšla obsahovo zaujímavá knižka Jozefa Janeka *Opravy slohových úloh* (Bratislava, SPN 1975, 286 s.). Kniha je určená učiteľom slovenského jazyka, no zaiste siahnu po nej so záujmom všetci, ktorým záleží na jazykovej správnosti písaných a hovorených prejavov. Škoda, že všetkých záujemcov o túto príručku treba upozorniť, aby k nej pristupovali kriticky. Je v nej totiž veľa chýb proti kodifikovanej norme spisovnej slovenčiny.

Autor totiž na mnohých miestach sám nerešpektuje poučenia, ktoré dáva čitateľom. Na s. 60 kritizuje učiteľa, ktorý napísal vetu *Užívaš veľa nespisovných slov* (skôr: *používaš*), ale na viacerých miestach sa sám dopúšťa takej istej chyby: *prápor sa užíva* (197), *užívame aj synonymné spojky* (222). Na s. 212 Janek opravuje spojenie *zažívacie ústroje* na *tráviace ústroje*, ale na s. 200 čítame: *dĺžka zažívacích ústrojov*. Obdobne *hra sa skončila* (179), ale *hokej skončil* (196), *strojová stanica* (209), ale *strojná a traktorová stanica* (148), *vyučovanie sa začalo* (nie *započalo*, s. 148), ale *pokračovať v započatej práci* (171). Na s. 221 autor správne vysvetľuje písanie porovnávacej spojky *akoby* dovedna, ale v rozpore s tým uvádza príklad *Zmizol ako by kameň hodil do vody* (tamže) a inde *Ako by sa im zázrakom vyhli* (57). V týchto vetách ide o porovnávaciu spojku *akoby*, a preto ju treba písať ako jedno slovo.

Pri hodnotení slovnej zásoby z hľadiska spisovnosti autor vyčleňuje skupinu nespisovných slov a skupinu chybne použitých slovných druhov. Ako nespisovné sú označené slová, o ktorých spisovnosti ťažko pochybovať, napr.: *apetít, fotoaparát, lokomotíva, okamžite, štôlňa, tielko* a iné. Slovníček nesprávnych slov sa takmer doslova zhoduje so Slovníkom nesprávnych a správnych výrazov J. Žáčka a J. Janeka (aj túto príručku vydalo Slovenské pedagogické nakladateľstvo r. 1974; pozri o nej kritickú recenziu napr. v časopise Slovenská reč, *40*, 1975, s. 310—312). Medzi nespisovnými slovami nachádzame slová s chybnou kvantitou, napr.: *odchylka (odchýlka), plastelina (plastelína)*. V tejto časti sa uvádzajú výrazové prostriedky, ktoré mali byť zaradené do skupiny chybne použitých slov, napr.: *bičík (sláčik), kúriť (fajčiť), elektrizácia (elektrifikácia), šampión (šampiňón)* a i. Všetky tieto slová sú spisovné, ibaže musíme dávať pozor, aby sme ich nezamieňali. Naproti tomu zasa niektoré nespisovné slová sú uvedené medzi chybne použitými slovnými druhmi, napr.: *meríčko, naviac, nazbyť, zbývať, zdoly*. Neústrojné slovo *doprovod* sa nesprávne, resp. omylom pokladá za spisovné (*Pochodovali sme okolo námestia za doprovodu hudby*, s. 171).

Z príkladov na chybne utvorené prídavné mená sme si všimli adjektíva *atlantský* (143) a *premenný* (145). Prvé je správne utvorené od názvu mesta *Atlanta* (USA) a druhé sa ako spisovný termín používa najmä v matematike (*premenná veličina*). Postupuje sa neadekvátne, keď sa bez vysvetlenia uvádzajú ako spisovné iba tvary *atlantický* (tu je iný odvodzovací základ) a *premenlivý*.

Prekvapuje, že sa v príručke používa iba spojenie *pracovná doba* (s. 176, 185, 268), hoci v spisovnej slovenčine sa uprednostňuje výraz *pracovný čas*. Vo vete *Stretnutie sa skončilo s tesným víťazstvom* (176) ide o tzv. inštrumentál spôsobu, preto je tu predložka *s* nadbytočná. Na druhej strane zasa nemožno

vynechať predložku *s* vo vete: *Písanie zámen malým začiatočným písmenom* (110). Písať možno *perom, ceruzou* (tzv. inštrumentál nástroja), ale iba *s malým (s veľkým)* začiatočným písmenom. Ostáva nejasné, prečo sa v publikácii pokladá za správne iba písanie miestneho názvu v podobe *Bánovce n/Bebravou*, a nie *Bánovce nad Bebravou*.

Nakladateľstvu adresujeme upozornenie (ba vari aj výčitku), že v knižke zostal veľký počet pravopisných a tlačových chýb: *vzpamätala* (53) namiesto *spamätala, vstavila* (54) m. *stavila, kužel* (126) m. *kužeľ, mrazu-vzdorný* (132) m. *mrazuvzdorný, Kijev* (133) m. *Kyjev, kvota* (136) m. *kvóta, počatok* (138) m. *počiatok, jedenadvadsiatina* (146) m. *jedenadvadsatina, ranné detstvo* (156) m. *rané, vôjsť* (176) m. *vojsť, pri* (229) m. *pre, stran* (238) m. *strán, kutnohorský dekrét* (212) m. *Kutnohorský d., odchýľka* (252) m. *odchýlka, pecíval* (253) m. *pecivál*. Slovenský ekvivalent českého slova *objížďka* je *obchádzka*, nie *obchódzka* (252). Pri hesle *chovať sa — správať sa* vo vete *Tieto výrazy sú synonymné (161)* vypadla záporová častica *nie*. Zdalo by sa, že pri slove *sľava* (285) m. nesprávneho *sleva* ide o tlačovú chybu, lenže toto slovo je uvedené pod písmenom *s*, nie pod písmenom *z*.

Pri štylistickej úprave viet už niet takých zreteľných nedostatkov ako v časti o pravopise; vcelku možno tu hovoriť o dobrej práci autora. Viaceré vety sa však žiada štylizovať ináč. Veta *Vypukol v smiech* (199) sa sotva dá nahradiť vetou *Rozosmial sa*. Je medzi nimi celkom zreteľný rozdiel v intenzite deja, resp. v miere expresívnosti. Podobne: *A už sme pripravení k váženiu (A hneď sme sa aj vážili,* s. 226 správ. má byť *... na váženie)*. Neopravovali by sme ani vety *Mám dojem, že (Myslím, že,* s. 191), *Do diskusie prispeli (Do diskusie sa zapojili,* s. 191). Tieto úpravy pokladáme za hyperkorektné a ochudobňujúce výrazové možnosti slovenčiny. Ďalej by sme ponechali pasívnu konštrukciu vo vete *Ich moc bola zlomená kutnohorským (K) dekrétom (Ich moc zlomil kutnohorský dekrét,* s. 212), pretože skutočný pôvodca deja tu nie je vyjadrený.

V slovenčine zvratné zámeno *sa (si)* stojí spravidla na druhom mieste v rytmickom členení vety. V publikácii sa táto požiadavka porušuje tým, že zvratné zámeno *sa* je zväčša za slovesom, napr.: *Predložka u používa sa tam, kde ide o vyjadrenie vzťahu k osobám* (239). Pravda, nemožno globálne povedať, že zvratné zámeno *sa* stojí vo vete pred slovesom alebo za slovesom. Veta *Dnes také niečo v škole sa nemôže stať* (115), v ktorej je zvratné *sa* umiestnené chybne, by sa mohla obmieňať takto: *Dnes sa také niečo v škole nemôže stať / Dnes sa také niečo v škole stať nemôže / Také niečo sa dnes v škole nemôže stať / Niečo také sa dnes v škole stať nemôže* atď.

Interpunkcia v knižke je vcelku dobrá, ale aj tu sme postrehli niekoľko chýb. Nepíše sa čiarka pred spájacím výrazom *ako aj* (Pravidlá hovoria jednoznačne o čiarke): *pedagogické čítanie o slohovej výchove ako aj spracované hodiny slohu* (8), *opieral sa o jazykové príručky ako aj o reč ľudu* (8), *tak pravopisnými ako aj lexikálnymi* (52), *hrad ako aj iné historické pamiatky* (83). Nadbytočné čiarky sme si všimli v týchto vetách (čiarky dávame do zátvorky): *Žiačka tretej triedy ZDŠ [,] deväťročná Martuška K. zo Senca prišla do susedovho dvora* (63 — ak sa časť po čiarke chápe ako voľný prístavok, mala sa čiarka napísať aj za názvom mesta), *Výrazy [,] ako: zahajovať, vyhodnocovať ... používajú aj žiaci* (110), *slovotvornými predponami,*

ako aj skladaním (,) tvoríme nové slová (143). V knihe sa nerešpektuje poučka Pravidiel slovenského pravopisu, že v liste za dátumom treba písať bodku (108). Sme presvedčení, že autor knihy Opravy slohových úloh dobre pozná význam slova *interpunkcia*, preto zaráža, že na s. 52 týmto termínom rozumie diakritické, a nie rozdeľovacie znamienka.

O nepozornej jazykovej úprave a korektúre tejto príručky vari najlepšie svedčí slovo *harmanček*. Na s. 246 sa namiesto nespisovnej podoby *hermančok* uvádzajú podoby *harmančok, rumanček*, a na s. 247 miesto výrazu *kamilky* sa odporúča slovo *harmanček*.

Autor viackrát konštatuje, že oprava pravopisných chýb nerobí učiteľom ťažkosti, že viac práce dá oprava štylistických chýb. „Ak nevie učiteľ opraviť pravopisnú chybu, pozrie do Pravidiel slovenského pravopisu." Naozaj, keby bol aj autor listoval v Pravidlách, nebol by objavil chyby tam, kde nie sú, a naopak, bol by postrehol chyby, o ktorých nemožno pochybovať.

Príručka Opravy slohových úloh nám pripomína súťažné texty Maturity odborára, ktoré každoročne uverejňuje denník Práca. V týchto textoch je niekoľko chybných viet, ktoré má súťažiaci nájsť na základe predchádzajúcej konzultácie. Na konci Janekovej knihy však podobného upozornenia čitateľom niet, a preto sa s istými rozpakmi zamýšľame nad hodnotou a poslaním knižky, na ktorú autor vynaložil veľa práce v presvedčení, že pre učiteľov slovenčiny zostavil jedinečnú pomôcku.

V. Mikula

SPYTOVALI STE SA

Drezér a drezérka. — V dennej tlači sme sa stretli so slovom *drezér* napr. v týchto vetách: *...je vytvorený zo 120 členného kolektívu artistov vysokých výkonov, drezérov a technického personálu.* — *...s ktorými predvádzajú svoj program drezéri...* (Východoslovenské noviny, 16. 7. 1975, s. 3). — *Stodvadsaťčlenný kolektív artistov, drezérov a ďalších umelcov zabáva návštevníkov dve a pol hodiny* (Práca, 17. 7. 1975, s. 6). Slovo *drezér* sa v Slovníku slovenského jazyka neuvádza. Našli sme ho však v Slovníku cudzích slov (autori S. Šaling — M. Šalingová — O. Peter, 3. vyd. Bratislava, SPN 1970, s. 271), a to ako samostatné heslo *drezér (drezérka)*, s informáciou, že sme toto slovo do slovenčiny prevzali z francúzštiny cez nemčinu s významom „krotiteľ divých zvierat".

Kladieme si otázku, či je slovo *drezér* správne utvorené a v spisovnom jazyku potrebné. Podľa zakončenia možno porovnávať slovo *drezér* s podstatnými menami (názvami osôb) typu *vulkanizér, asfaltér, izolatér*, ktoré sú takisto utvorené príponou *-ér*. Táto prípona sa tu pravdaže pripája k slovesným slovotvorným základom, v ktorých je slovotvorný základ redukovaný (ide tu o tzv. viazaný slovotvorný základ): *vulkanizovať — vulkanizér*. Taký istý slovotvorný proces možno predpokladať aj pri podstatnom mene *drezér*,

ktoré je utvorené zo slovesa cudzieho pôvodu *drezírovať* príponou *-ér*, pričom v slovotvornom základe nastala redukcia morfém. V spisovnej slovenčine jestvuje napríklad sloveso francúzskeho pôvodu *masírovať* a z neho je utvorené príponou *-ér* podstatné meno *masér* „človek robiaci masáže". Takým istým postupom možno aj zo slovesa *drezírovať* utvoriť podstatné meno *drezér*, ktorým môžeme veľmi výstižne pomenovať človeka starajúceho sa o prísny výcvik domácich alebo krotkých zvierat určených na predvádzanie rozličných výkonov. Podstatné meno *drezér* je oveľa konkrétnejšie ako pomenovanie *cvičiteľ*, preto ho treba v spisovnej slovenčine pokladať za vyhovujúce z hľadiska obsahu, ale aj z hľadiska utvorenia. Zdôrazňujeme ešte raz, že sa ním označuje len cvičiteľ domácich a krotkých zvierat (porov. Příruční slovník náučný. 1. Praha, Nakladatelství ČSAV 1962, s. 595), kým cvičiteľ divých zvierat má názov *krotiteľ* alebo *domptér*. Ženskú podobu z podstatného mena *drezér* môžeme utvoriť prechyľovacou príponou *-ka: drezérka*.

V spisovnej slovenčine jestvuje aj podstatné meno *drez*, ktoré sa v SSJ VI. Doplnky (s. 28) zachytáva vo význame „nádoba na umývanie riadu". Doteraz sme sa nestretli s podstatným menom *drezér*, ktoré by bolo odvodené od podstatného mena *drez* príponou *-ér* ako pomenovanie osoby vyrábajúcej drezy, resp. pracujúcej s týmto predmetom.

J. Jacko

Ladislava. — L. Hurtaj, Lúčky-kúpele, nám napísal list, v ktorom sa spytuje, či možno dať dievčatku ženské meno *Ladislava*, či je to slovanské meno a či ho možno zaradiť do kalendára.

Ženské rodné meno *Ladislava* je pravidelne utvorené príponou *-a* od mužského mena *Ladislav* tzv. prechyľovaním. Podobne je utvorené ženské meno *Bohuslava* od mužského mena *Bohuslav, Branislava* od *Branislav, Jaroslava* od *Jaroslav, Miroslava* od *Miroslav, Norberta* od *Norbert, Romana* od *Roman, Stanislava* od *Stanislav, Vladimíra* od *Vladimír* atď. Je to teda celkom bežný slovotvorný postup pri tvorení ženských rodných mien od mužských mien.

Meno *Ladislav* je variant slovanského mena *Vladislav*, ktoré preniklo do latinčiny v podobe *Ladislaus* (latinčina totiž nemá na začiatku slova skupinu spoluhlások *vl-*) a odtiaľ do iných jazykov (napr. do maďarčiny v podobe *László*, do nemčiny v podobe *Ladislaus*) a aj späť do slovenčiny a češtiny, pravda, už so začiatočným *L-*, nie *Vl-*, teda v podobe *Ladislava*. Možno teda stručne povedať, že mena *Ladislav* a aj ženská podoba *Ladislava* sú slovanského pôvodu.

Vráťme sa ešte k ženskému menu *Ladislava*. Toto meno sa neuvádza v nijakom platnom slovenskom kalendári. To však ešte neznačí, že by sa nemohlo dať novonarodenému dievčatku. V kalendári sa totiž nemôžu uvádzať všetky mená, ktoré sa u nás používajú, lebo počet dní v roku je oveľa menší ako počet u nás používaných rodných mien. Pri zápise mien do matriky je záväzný úradne schválený zoznam rodných mien, ktorý majú k dispozícii odbory vnútra a organizačných vecí národných výborov. Ak sa v kalendári uvádza iba mužské rodné meno a príslušná prechýlená podoba nie, potom spravidla aj sviatok prechýleného ženského mena pripadá na deň, v ktorom je

zaznačené zodpovedajúce mužské meno. V prípade mena *Ladislava* je to 27. júna.

M. Považaj

NAPÍSALI STE NÁM

Viacerých, ale nie desatorých

V Čítanke pre 5. ročník ZDŠ z r. 1969 na s. 111 nájdeme tvar *desatorých* v tomto spojení: *„hrdí budovatelia hencovského giganta — závodu desatorých premien bukového dreva"*. Ide asi o tvar málo frekventovanej rozčleňovacej číslovky *desatoro,* zaradený v Morfológii slovenského jazyka (s. 335) medzi skupinové číslovky (kolektíva), ktoré tvoria taký úzky zväzok so základnými číslovkami, že ich Morfológia pokladá za prevažne synonymné so základnými.

Číslovku *desatoro* charakterizujú ako nesklonnú Pravidlá slovenského pravopisu (1971), Morfológia slovenského jazyka (1966) i Slovenská gramatika (1968, s. 236). Jedine v Slovníku slovenského jazyka na s. 251 chýba poznámka, že toto slovo sa neskloňuje.

Odkiaľ sa teda vzal tvar *desatorých?* Autor ho asi použil na základe nesprávnej analógie podľa dvojice *viacero* a *viacerí,* t. j. neurčitej základnej číslovky, ktorej prvá podoba (s koncovým *-o)* sa neskloňuje, kým druhá podoba sa skloňuje ako prídavné meno v množnom čísle.

Novotvar *desatorých* nie je však vonkoncom potrebný a zbytočne narúša systém, lebo v uvedenej situácii obsah výstižne vyjadrí nesklonný tvar *desatoro* alebo ešte lepšie zaužívaná druhová číslovka *desatoraký.* Preto by si aj učitelia 5. ročníkov ZDŠ so svojimi žiakmi mali opraviť uvedenú časť vety (kým ju v novom vydaní upraví SPN v Bratislave) takto: *„závodu d e s a t o r a k ý c h premien"*. Táto zdanlivá maličkosť pomôže stabilizovať u detí vedomie jazykového systému, ale aj upevní náležitý tvar.

A. Chmelík

Ks

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník 10, 1976, číslo 7. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Parákova. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 6/VII. Vytlačili TSNP, závod Ružomberok. Povolené výmerom SÚTI 7/11.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V., Periodical Trade, 54 Warmoesstraat, Amsteldijk 44, Netherlands.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1976.

Cena Kčs 3,—